

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

Ideální počet dětí v rodinách v ČR

Attitudes and trends of the ideal number of children in families

Bakalářská práce

Vypracovala: Adéla Slezáková

Praha 2021

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radka Dudová, PhD.

Poděkování:

Ráda bych upřímně poděkovala doc. Mgr. Radce Dudové, Ph.D. za její trpělivost, čas a veškeré cenné připomínky, které mi věnovala.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Abstrakt:

Tato práce představuje přehled v tématu ideálního počtu dětí v rodině s důrazem na socio-historický kontext. V prvních částech práce je představen historický vývoj podoby rodiny, včetně vývoje přístupu k dětství. Dále se práce zabývá aspektem reálné plodnosti, kdy je sledován jak vývoj v čase, tak demografická analýza současných trendů v reprodukci, jako pokles úhrnné plodnosti nebo odklad reprodukce. Poslední část se zaměřuje na ideál počtu dětí v rodině. Zde je představena empirická část práce, která se zaměřuje na sekundární analýzu dat z roku 1994, 2001, 2004, 2009, 2011/12 a 2020. Na základě této analýzy bylo zjištěno, že Česká republika se přiklání, stejně jako zbytek Evropy, ke dvoudětnému ideálu rodiny. Výrazně menší procento Čechů preferuje tři děti, ještě menší jedináčky, a čtyři a více dětí pouze mizivé procento respondentů. Z výsledků práce také vychází, že reprodukční ideály jsou za poslední desetiletí značně stabilní.

Klíčové slova: sociologie rodiny, partnerství, rodina, rodičovství, děti, socio-historický vývoj, hodnoty, ideální počet dětí, plodnost

Abstract:

This thesis provides an overview of trends in attitudes of the ideal number of children in families. It also include socio-historical context of the evolution of family and childhood, which is presented in the first chapters. In the next part, I discuss the changes in the fertility rates in Europe and Czech Republic. Paper also includes analysis of trends in reproduction, such as a low fertility rate or postponement of births. Last part is mainly about the ideal number of children in families and my empirical work. Empirical part consists of secondary analysis of data from year 1994, 2001, 2004, 2009, 2011/12 and 2020. Based on this analysis, it is shown that respondents in most cases prefer the ideal number of two children. Second option for respondents is model of three children, then model of only child and just a few respondents prefer to have four and more children. According to the analysis, the attitudes and ideals are mostly stable.

Keywords: Sociology of the Family, partnership, family, parenthood, children, socio-historical development, values, ideal number of children, fertility

Úvod	6
1. Historie rodiny	8
1.1. Tradiční rodina.....	8
1.2. Moderní rodina.....	9
1.3. Post-moderní rodina.....	10
1.4. Definice rodiny.....	12
2. Historie dětství	13
2.1. Etapy dětství.....	13
2.2. Historický vývoj přístupu k dětem.....	14
3. Vývoj plodnosti	16
3.1. Období od pravěku po novověk.....	16
3.2. První demografické revoluce.....	17
3.3. Období socialismu.....	19
3.4. Druhá demografické revoluce.....	20
3.4.1. Teorie změn dle Rychtaříkové.....	21
3.4.2. Teorie změn dle Rabušiče.....	22
4. Demografická analýza plodnosti	24
4.1. Analýza kohort.....	25
4.2. Demografická analýza plodnosti v ČR.....	27
4.3. Odklad plodnosti.....	28
5. Reprodukční ideály a preference	30
5.1. Modely chování.....	31
5.2. Obecné ideály.....	32
5.3. Dobrovolná bezdětnost.....	34
6. Ideály v České republice a sekundární analýza dat	36
6.1. Základní charakteristiky výzkumné části.....	36
6.2. Výsledky práce.....	37
7. Závěr	43
Zdroje	45

Úvod

Rodina je součástí života každého z nás, stejně tak jako je nezbytným stavebním kamenem celé společnosti. Je to instituce, která zde byla před tisíci lety a je tu i dnes. Zároveň prodělala a stále prodělává neustálou proměnu, kdy se mění jak její podoba, tak funkce.

V 19. a 20. století Evropa zažila mnoho socio-kulturních šoků, jako jsou například Velká Francouzská revoluce, průmyslová revoluce, světové války, rozkvět ideologií organizace společnosti a mnoho dalších. Lidé se více přesouvali do měst, rapidně vzrostla efektivita medicíny, člověk dominoval nad přírodními hrozbami jako nikdy v minulosti. Důsledkem toho klesla úmrtnost. Díky výraznému zlepšení a z dostupnění porodní a poporodní péče klesla úmrtnost novorozenců. Do 50. let 20. století populace prudce rostla. V závislosti na těchto změnách se měnila podoba vztahů i přístup k dětem. Lidé už se nemuseli tolik bát, jestli se dítě dožije dospělosti, zvýšila se ochrana dětských práv a nastolil narativ proti dětské práci.

V důsledku těchto událostí přichází v západních zemích světa druhá demografická tranzice vyznačující se prudkou změnou reprodukčního chování obyvatel. Nejvýraznějším rysem je snížení úhrnné plodnosti, která v některých případech klesá až pod hodnotu nutnou k přirozené obnově obyvatelstva. Dalšími znaky jsou oddalování vstupu do manželství, vyšší rozvodovost nebo třeba vyšší věk rodiček. K těmto změnám vedlo více faktorů, zejména změny hodnot, důraz na individualitu nebo vynález hormonální antikoncepce (Rabušič, 2001).

Československo si muselo na tyto změny nějakou dobu počkat. Během socialismu se uplatňoval spíše model východoevropský, který se snažil vytvořit co nejvhodnější podmínky pro reprodukci dětí. Také se nekladl takový důraz na ekonomické zajištění manželů, proto sňatky probíhaly i v nízkém věku a byly populární institucí. Většina osob tak vstupovala do manželství a účastnila se reprodukce. Změny odpovídající druhé demografické tranzici přichází až po sametové revoluci. Výjimkou byla zvyšující se rozvodovost, která se začala projevovat již v 60. letech minulého století (Rabušič, 2001).

Vzhledem k tomu, že počet narozených dětí v rodině značně určuje podobu společnosti, považuji za důležité se tomuto tématu věnovat hlouběji. Podle mého názoru je potřeba zasadit otázku počtu dětí do sociálního a historického kontextu, který nám může pomoci objasnit například to, co stojí za situací nízké plodnosti, se kterou se dnes setkáváme.

V následujícím textu se tedy zaměřím na otázky socio-historického vývoje rodiny, vztahu k dětství a zejména na problematiku počtu dětí v rodinách. Budu se zaměřovat zejména na oblast Evropy a českých zemí. Zejména v druhé části budu využívat data z České republiky. V druhé

části se na základě sekundární analýzy pokusím představit historický vývoj trendů v otázce ideálního počtu dětí za posledních 30 let na území Česka.

1. Historický vývoj rodiny

1.1. Tradiční rodina

Tradiční rodina, někdy také nazývaná preindustriální nebo stavovská, se značně liší od moderního pojetí rodiny. Koncept rodiny v této době byl silně spjatý s ekonomickým faktorem. Už jen to, že staří Řekové používali pro rodinu termín „Oikos“ což mimo jiné značí také pojem majetek. S nástupem křesťanství se situace vyvíjí, ovšem stále je rodina považována zejména za ekonomickou jednotku (Horský & Seligová, 1996).

Za rodinu se považovalo uskupení jednotlivců žijící v jedné domácnosti, podléhající autoritě. Tito jednotlivci nemuseli být nutně příbuzensky spjati, jednalo se i o různé učně, služebnictvo, tovaryše (Možný, 1990).

Základní funkcí této rodiny byla reprodukce a produkce. Vzhledem k tomu, že se bavíme o křesťanském období dějin, bylo jedinou legitimní cestou pro početí dítěte manželství. Dále rodina jako jednotka plnila funkci produkce, kdy bylo nezbytné, aby byla schopna vyprodukovat dostatečné zdroje pro svou obživu. Na rodině závisela i výchova dětí, péče o staré a nemocné nebo obranná funkce (Možný, 2006).

Ivo Možný ve své knize představuje, že velikost domácností byla mezi 16. stoletím až 19. stoletím kolem 4 – 6 osob na domácnost. Důvodem pro tento relativně nízký počet byla vysoká dětská úmrtnost. Ve vyšších vrstvách byla situace pochopitelně podstatně lepší. Movitější lidé měli lepší životní podmínky, a tudíž více osob se dožilo dospělosti (v Evropě byla až do 18. století průměrná délka dožití 25 až 35 let) (Možný, 2006).

V tomto pojetí rodiny byl také jinak vnímán faktor lásky. Láska jako taková byla z hlediska církve předkládána spíše jako jakési duchovní pouto, nikoli jako milostný, romantický cit. Z hlediska církve byl tento cit spíše nebezpečný, jelikož mohlo věřícího odrazovat nebo vzdalovat od Boha. Manželství mělo tudíž praktický smysl, a i samotné partnery většinou vybírali rodiče (Radilová, 2007).

Nezapomínejme ovšem, že podoba rodiny se velmi lišila i v různých částech Evropy. V roce 1966 popsal J. Hajnal dva typy Evropské rodiny, a to severozápadní a jihovýchodní. K tomuto rozdělení přiřadil i dělicí čáru Petrohrad – Terst. Severozápadní typ rodiny popisuje Hajnal jako celkově menší, s menším počtem potomků i počtu osob v domácnosti. Osoby na tomto území také vstupovali do manželství ve vyšším věku a jelikož bylo manželství celkově hůře dostupné, spousta lidí zůstalo celoživotně svobodných. Tento způsob chování byl silně spjat s podobou

dědičného práva. V Českých zemích, které z větší části odpovídají tomuto modelu, nebylo šlechtou povolováno dělení půdy mezi dědice, ta proto často připadla nejstaršímu synovi. Ostatní potomci odcházeli do služeb jiných rodin, do armády, případně zůstali svobodní. Toto chování mělo svůj důvod, předcházelo se tím tomu, aby lidé zakládali rodinné usedlosti na malém území, které by je nebylo možné uživit (Horský & Seligová, 1996).

Druhý typ jihovýchodní lze charakterizovat velkým počtem potomků a vyšší počet osob obývajících jednu domácnost. Věk vstupu do manželství byl nízký a celkově byl manželský svazek lehce dostupný. V těchto oblastech bylo dovoleno dělení půdy, příkladem může být například Slovensko. Zde vznikaly malé rodinné jednotky, které se slučovaly do větších celků, které měly větší pravděpodobnost být ekonomicky úspěšnější. Toto dělení sice Hajnal popisuje na rodinách tradičního typu, ovšem uvádí se, že některé rysy přetrvávají a mají vliv i na společenský vývoj v současné době (Horský & Seligová, 1996).

1.2. Moderní rodina

Od konce 18. století začínají nastávat sociální, demografické a ekonomické změny, které významně mění pojetí celé rodiny. Nejvýraznější změny se odvíjí od Velké francouzské revoluce roku 1848, kdy zaniká monarchie a celospolečenský systém se postupně mění z feudálního na kapitalistický. Tento proces se šíří od západu na východ vždy se zpožděním. Obyvatelstvo se ve velké míře začíná stěhovat do měst, kde vzniká nový stav, tzv. „dělnictvo“. Současně s touto změnou slábne moc a vliv církve, zároveň roste moc státu (Horský & Seligová, 1996).

A jak se změnila podoba rodiny? Zejména se omezila na nukleární jednotku rodiče – děti, kdy domácnosti s nepřibuznými zanikly. Ideálním typem rodiny tedy byli rodiče a děti, kdy otec měl zajišťovat ekonomickou a sociální stránku věci, zatímco žena se starala o péči o členy domácnosti a chod domácnosti jako takový. To vedlo k tomu, že žena byla nejen finančně, ale mnohdy i sociálně závislá na muži. Zajímavým faktorem je také to, že tím, že domácnost už není místem výkonu práce, tak vzniká domov jakožto soukromé místo a tím dochází k oddělení veřejného a soukromého prostoru (Horský & Seligová, 1996).

Funkce rodiny se také mění. Stát, který nabývá svou moc, přebírá obrannou funkci a časem také částečně výchovnou a vzdělávací roli. Vznik zdravotnických institucí zase pečovací. Funkce, která rodině náleží, je stále ekonomická a reprodukční, ovšem výrazným odlišením od rodiny tradiční je vědomá regulace plodnosti. Také se nově klade důraz i na citovou stránku, ať už se jedná o přístup k dětem, tak i v samotném partnerském svazku. Partnerský svazek se stává

občanskou smlouvou, která je zrušitelná rozvodem, na rozdíl od tradiční rodiny, kde byl svazek vnímán jako trvalý (Radilová, 2007).

Se slábnoucím vlivem církve a celkové sekularizaci společnosti se také mění vnímání milostné erotiky jako něčeho, co má ve stabilním vztahu své místo a co již nepodléhá tak silné církevní regulaci (Možný, 2006).

1.3. Post-moderní rodina

Pojetí rodiny v dnešní době se dá označit za post-moderní. Současná podoba rodiny se začala utvářet od 70. let 20. století, kdy docházelo k velkým sociálním a ekonomickým změnám. Světové války a ekonomické krize, ale i sociální hnutí jako například hippies, zanechaly na společnosti stopy, které vyústily v proměnu společnosti. Jednou z těchto změn bylo zvýšení životní úrovně, kdy i ty nejnižší sociální vrstvy byly schopny zajistit si adekvátní životní úroveň (Možný, 2006).

Společnost se měnila a v nynějším stavu je často nazývána jako „tekutá společnost“. S tímto pojmem poprvé přišel sociolog Zygmunt Bauman a blíže to rozebírá v knize Tekutá modernost. Přirovnává zde společnost k tekutině, protože stejně jako tekutina je společnost mobilní, má jistou lehkost a neustále se proměňuje. Člověk k tomu, aby se přesouval z místa na místo a žil nomádský život nepotřebuje mnoho. Vzhledem k tomu, jak je globalizovaný současný svět a vzhledem k existenci internetu, není člověk pevně vázán na jedno místo. To, co určovalo život běžného člověka, přechází z makro úrovně na mikro úroveň. Ústí to k silně individualizované společnosti, kde je velká míra zodpovědnosti v rukou jednotlivce (Bauman, 2020).

I dle F. de Singlyho je současná společnost více individualizovaná nežli společnosti minulé. Jedinci jsou stále více nezávislí na sociálních skupinách a vazbách. Tento fenomén vede ke krizi sociálních vazeb. Tato diskuze se objevila od 19. století, ovšem v dalším století začala nabývat na intenzitě vzhledem k tomu, že se vyšší míra individualizace začala dotýkat žen i dětí. Tato vysoká osobní svoboda s sebou nese mimo pozitivních stránek, i stránky negativní. Z osobní svobody pramení pocity nejistoty, nestability a neukotvenosti. Návrat k tradičním hodnotám minulých generací dnes již dle Singlyho není možný, protože hodnota osobní svobody má v dnešní době vyšší váhu než stabilita. Vazby, které v této době lidé mají jsou sice výsledkem svobodné volby, ovšem jsou křehké a snadno zrušitelné (Singly, 1999; Vohlídalová, Dudová, 2005).

Vztahy na úrovni rodiny se v tomto kontextu proměnily zejména tak, že má být vztah založený zejména na lásce. Singly upozorňuje, že právě to činí romantické vztahy křehkými. Giddens v návaznosti na to popisuje dva typy intimních vztahů. První z nich označuje jako romantická láska. Tento typ vztahů je láska heterosexuálních párů. Vychází z fyzických rozdílů obou pohlaví, včetně protikladů genderů. Realizovaná je výhradně v monogamních vztazích (Giddens, 2012).

Naproti tomu je zde typ tzv. konfluentní lásky. Tento typ je založen na rovnocenném vztahu obou partnerů, kteří si jsou vědomi svých kladů i negativ. Giddens tento vztah nazývá „čistý“. Na rozdíl od romantické lásky zde nejsou přítomny genderové stereotypy, které by narušovaly rovnocennost individuů ve vztahu. Tento typ je také odlišný tím, že není narušen obavou z nechtěného těhotenství a v podstatě plní zejména funkci rekreační, než prokreační (Giddens, 2012).

Na praktické úrovni je post-moderní rodina typická výrazným snížením plodnosti žen, kdy v 70. a 80. letech v mnoha západních zemích klesla z hodnoty 2 zhruba na hodnotu 1,5 na ženu. Jeden z hlavních důvodů byl vynález spolehlivých antikoncepčních metod, díky kterým měla žena možnost plně kontrolovat, jestli a kdy bude mít dítě. Dalším faktorem je i vyšší věk vstupu do manželství a vyšší rozvodovost (Možný, 2006).

Post-moderní rodina s sebou nese spoustu otázek, které jsou často diskutované. Jednou z nich je problematika genderu a rozdělení rolí v domácnosti. Dalo by se říct, že snaha o smazání genderových nerovností je jedním z hlavních společenských cílů dnešní doby. Přesto z výzkumů vyplývá, že i když se dnešní společnost posouvá a stereotypů ubývá, je tento proces v některých aspektech partnerského života pomalý. Zejména rozdělení domácích prací a péče o dítě je v nevýhodě vůči ženám (Masopustová, Daňsová & Lacinová, 2018).

Další výrazná charakteristika rodiny je nárůst rozvodovosti a rozchodů. S tím souvisí zvýšení počtu domácností pouze s jedním rodičem (tzv. neúplné rodiny), nebo vznik rodin složených nebo znovuobnovených (například rodiny, kdy se jedna z osob stará o dítě z předešlého manželství) (Singly, 1999).

Další z charakteristik dle F. Singlyho je snížení počtu sňatků, více mimo-manželských porodů a vyšší zaměstnanost matek (existuje více rodin, kde jsou oba zaměstnaní) (Singly, 1999).

1.4. Definice rodiny

Vzhledem k výše zmíněnému nástinu historie rodiny je zřejmé, že najít jednu vhodnou definici rodiny, která by byla aktuální i v dnešní době je oříšek. Například dle Havlíka lze rodinu chápat jako:

“Rodina je nejdůležitější společenská skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, respektive socializace, potomstva, ale i přenos kulturních vzorců a zachování kontinuity kulturního vývoje” (Havlík, 2007).

A. Giddens dále vnímá rodinu nejčastěji jako svazek muže a ženy, který je přímo spjatý s rodičovstvím. Rodiče vykonávají funkci vzhledem k jednotlivci, ale i celé společnosti. Jedinci sdílejí domácnost a plní role, které jsou společensky uznané a určené. Dále popisuje, že pokud domácnost sdílí i další příbuzní (prarodiče, tety...) jedná se o tzv. rodinu rozšířenou. Typická rodina je většinou nukleární – tvoří ji pouze rodiče a děti. V západní společnosti také převažuje model monogamního páru. (Giddens, 2003)

Jak jsem ale již zmínila, vzhledem ke změnám společenských trendů je těžké vytvořit univerzální definici rodiny.

2. Historie dětství

Milena Lenderová tvrdí, že když přijde na zkoumání historie a vztahu k dětství, pramenů je dostatek. Ovšem poukazují spíše na odraz smýšlení o dětství, nikoli cítění a vnímání samotného dítěte, a navíc jsou tyto prameny často stereotypizovány. O tom svědčí i to, odkud pochází například textové prameny – většinou se jedná o lékaře, filozofy nebo vychovatele. Jak již bylo řečeno, významným zdrojem byly různé vychovatelské spisy a pedagogická literatura, která přibývala zejména v 18. století. Příkladem mohou být autoři jako Jean-Jacques Rousseau, H. Pestalozzi, J. H. Campe. Dále například dívčí preskriptivní literatura nebo adresáře, matriky, nebo různé deníky osobní povahy. Je ovšem otázkou, nakolik tyto spisy skutečně vypovídají o postoji celé společnosti, protože se dochovaly spisy střední a vyšší společnosti. Nutno poukázat i na to, že už samotná gramotnost byla znakem vyššího postavení. Přesto se ze všech těchto pramenů lidé snaží vytvořit předpoklad toho, jak vlastně dětství v dějinách vypadalo a jak se k němu přistupovalo, včetně porodnosti nebo otázce o počtu dětí (2006).

2.1. Etapy dětství

Pokud se zajímáme o dětství z historického pohledu, je dobré si nejdříve ujasnit, jaká věková kategorie se za dětství považovala. V 7. století Isidor Sevilský rozdělil životní etapy do sedmi stádií, přičemž první dvě náležely dětství. První fází je tzv. Infantia, fáze do zhruba šesti, sedmi let věku dítěte. Je ukončena výměnou zubů a vývojem řeči. Během této fáze je dítě svěřeno plně matce, která se stará o jeho správný vývoj. Když přichází druhá fáze, tzv. pueritia má vychovatelskou funkci starost v případě syna otec, v případě dcery pokračuje ve výchově matka. Tato fáze je ukončena zhruba ve 14 letech věku. Během této doby má také dítě již částečnou právní odpovědnost (Lenderová, 2006).

I když existuje i mnoho dalších teoretických rozdělení etap života, většina je v raných fázích podobná té výše zmíněné. Z tohoto rozdělení vychází většina humanistů, včetně Komenského (Lenderová, 2006).

Tyto etapy dětství byly například využity v Rakouském občanském zákoníku z roku 1811, který platil přes sto let. Dítě byl jedinec do sedmi let, následně od 8 do 14 let byl vnímán jako nedospělý, a nakonec v rozmezí 15 do 24 šlo o období dospívání. Až od této doby byl způsobilý k právním činům. Existuje dále Riegrův naučný slovník, který posouvá tuto hranici dětství u dívek na 14-16 let a u chlapců pak na 16-18 (Lenderová, 2006).

Pokud se podíváme na Českou legislativu, tak v dnešní době je za dítě považováno:

„Podle čl. 1 Úmluvy se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší 18 let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve. Podle § 8 občanského zákoníku se pak zletilosti nabývá dovršením osmnáctého roku věku; před dosažením tohoto věku lze zletilosti nabýt jen uzavřením manželství (nejdříve od 16 let věku).“ (mpsv.cz, n.d.).

2.2. Historický vývoj přístupu k dětem

V dějinách dětství je důležité jméno historika P. Ariese, který se zabýval pojetím dětství ve středověku. Ve své knize *Centuries of Childhood* představuje myšlenku toho, že pojetí dětství, jak ho vnímáme teď, neexistovalo. Dle něj se dítě vnímalo pouze jako jakýsi „malý dospělý“, jako jedinec, který kvůli své nemotornosti a neschopnosti není ještě schopen zařadit se mezi plnohodnotné dospělé. Dítě se zkrátka „nepočítalo“ (Aries, 1960).

I dle Lenderové byla citová funkce dlouho dobu až sekundární a do popředí se dostala až poté, co se oslabil tradiční funkce rodiny, kterou se rozumí ekonomická, obranná nebo sociálně-výchovná funkce. Tvrdí, že emoce hrály okrajovou roli, a to jak mezi rodiči a dítětem, tak mezi sourozenci (2006).

V podstatě lze říct, že emoce nebyly pro fungování rodiny nezbytné a minimálně do poloviny 19. století se nedávaly něžné city vůči dětem najevo. Zejména na venkově byli rodiče obzvláště zdrženliví. Například mazlení s dětmi nebo podobný projev něhy byl výlučně za odměnu, nikoliv běžným jevem. A to i přestože se pedagogika na přelomu 18. a 19. století snažila citový přístup propagovat (Lenderová, 2006).

Dále zmiňuje, že ačkoli se dětem zpívalo, byly jim říkány říkánky a pohádky, něžný kontakt byl výjimkou. Pravděpodobně šlo o snahu vychovat dítě v drsném světě a vyhnout se tomu, aby dítě bylo změkčilé a slabé. Teoretická výchova se také mnohem více zabývala chlapci, a především ve vyšších vrstvách byly na chlapce kladeny vyšší nároky. V dolních vrstvách byla výchova více genderově neutrální, jelikož šlo o to zajistit, aby byly děti v dospělosti schopny se o sebe hmotně postarat, nehledě na jejich gender (Lenderová, 2006).

Velký zlom v přístupu k dětství přinesl John Locke. Ten prohlásil výchovu rodiny za smysl rodinného života. Bylo to totiž dlouhou dobu jediné místo, kde probíhala socializace dítěte. V průběhu novověku začínají rodinné výchově konkurovat školy. Vzhledem k tomu, že se to ale týkalo až dětí od 6-7 let, měla rodina stále větší váhu (Lenderová, 2006).

V průběhu první poloviny 19. se vlivem industrializace a urbanizace oddělila sféra veřejná a privátní. Muž se přesunul do sektoru veřejného a žena do privátního. V této době se podle všeho

také zakořnil ideál milující, všeodpouštějící matky, jejichž hlavním posláním je péče o rodinu. Tento ideál byl hluboce zakořeněný až do 20. století. Nakolik to ale mělo základy v realitě je otázkou (Lenderová, 2006).

První, kdo se výchovou zabýval na profesionální úrovni byl psycholog J. B. Watson v roce 1928 se svou knihou *Psychological Care of Infant and Child*. Ten ovšem radil, že by rodiče měli být k dítěti citově zdrženliví a vychovávat dítě dle striktních pravidel. Se zcela opačným přístupem přišel ve 40. letech B. Spock, který radil rodičům sázku na intuici a prosazoval, aby vždy dbali na uspokojování potřeb dítěte. Od druhé poloviny dvacátého století nastal zřetelný nárůst zájmu o tuto problematiku. Existuje spousta knih, či internetového obsahu, které jsou cílené na výchovu dětí (Masopustová; Daňsová & Lacinová, 2018).

3. Vývoj plodnosti

Nyní si představíme, jak se vlastně vyvíjela plodnost na území Evropských zemí. Na úvod je důležité si uvědomit, že lidé byli limitováni místem, na kterém žili. Pokud se nepřiměřeně zvýšil počet obyvatel na jednom území, neslo to s sebou spoustu život ohrožujících problémů jako je hladomor nebo morové epidemie. Také potrava není nevyčerpatelná a každé území má omezené možnosti, kolik lidí nasytí. Vše podléhalo vlivům počasí a přírody, kdy jedno suché léto mohlo zapříčinit nízkou úrodu a následný hladomor. Hustě zalidněné civilizace byly více náchylné k propuknutí epidemií různého druhu. Byl snadnější přenos z člověka na člověka a hrozila možnost kontaminace společných pitných zdrojů nebo zdrojů potravy. Následky těchto epidemií byly skutečně fatální (Rabušič, 2001).

3.1. Od pravěku po novověk

Zjistit, jaká byla plodnost obyvatel v pravěku je náročná disciplína. Vychází se z archeologických nálezů, ze kterých se postupně skládá skládanka obrazu společnosti té doby. Z materiálů, které máme dostupné lze snad odvodit, že rodina na konci pravěku čítala 3 až 5 jedinců. Usuzuje se tak na základě archeologických nálezů hrobů, kde se pohřbívalo v tomto počtu. Tento počet byl typický i ve starověku a raném středověku. Žena v této době rodila za život v průměru 3 až 5 dětí. Spousta žen neporodila vůbec. Mnoho dětí se nedožilo dospělosti a po dosažení dospělosti odcházeli zakládat vlastní rodiny. Na druhou stranu se ale k rodině vraceli na dožití tzv. výminkáři, což byli ovdovělí prarodiče (Fialová, 1998).

Období středověku od pádu Říma, až po rok 1000 se neslo v duchu nízkého počtu populace. Evropská populace zažívala těžké časy kvůli morovým epidemiím. V polovině 6. století utrpěla Evropská populace značné ztráty ničujícím Dýmějovým morem. Uvádí se, že vlivem této epidemie mohla umřít až polovina populace (Russel, 1968). V této době existovaly značné rozdíly v hustotě zalidnění Evropy.

Od 10. století přichází značný populační boom. Byl způsobený několika faktory a autoři se dodnes přou, co bylo hlavní příčinou tohoto boomu. Dá se ale předpokládat, že vynález trojpolního systému výrazně proměnil zemědělství té doby a bylo díky němu více dostupné potravy. Další teorií je změna klimatických podmínek, konkrétně oteplení planety. To mělo vést k delšímu a produktivnějšímu vegetačnímu období. I politická situace se uklidnila, protože byly ukončeny nájezdy kočovných kmenů na Evropské země. Lidé tak začali osidlovat nová území a rozšiřovat zemědělské půdy (nastává hromadné kácení lesů). Vše šlo ruku v ruce s nárůstem plodnosti, který ústí v to, že začátkem 14. století byla Evropa přelidněná. Tento

nezadržitelný růst byl zastaven v důsledku morové epidemie, známé jako Černá smrt. Rozšířila se přes celou Asii a Evropu a snížila populaci o čtvrtinu až polovinu (Fialová, 1998).

Od 14. století začíná porodnost na určitou dobu stagnovat. Dokonce na nějaký čas dochází i k depopulaci. Co vedlo k tak znatelnému snížení plodnosti? Těžko říct jednu jasnou příčinu, spíše se jednalo o souhrn faktorů. Evropa v té době byla místem neustálých nepokojů a válek. A to jak na úrovni mezinárodní, tak na úrovni domácí. Války a nepokoje způsobovaly ekonomickou a sociální nestabilitu, také se důsledkem pohybu vojsk rozšiřovaly epidemie a choroby. Evropa byla pod neustálým napětím, obyvatelstvo sužovaly hladomory a oslabení obyvatelé umírali i na banální choroby (Fialová, 1998).

V 16. století již můžeme pozorovat ustálení technologie knihtisku. Po století od jeho objevení výrazně stoupla popularita psaného textu, rozšířila se gramotnost, a díky dostupnosti efektivní produkce kopií se zvýšila šance dochování textů, ze kterých my dnes můžeme čerpat. Tak lze dobře pozorovat, že od poloviny 16. století začíná nárůst plodnosti. Míra úmrtnosti přesto stále zůstávala velmi vysoká a mnoho se nezměnilo na tom, že umíraly hlavně děti, kdežto dožil-li se člověk dospělosti, výrazně stoupla pravděpodobnost, že se dožije i stáří. V kontextu Českých zemí zásadní roli později sehrála Třicetiletá válka (1618-1648), během které se z Českého území vytratila třetina až polovina tehdejší populace, která umírala pod náporom válečných strastí, nebo utíkala před válkou do jiných částí Evropy (Klučina, 2000).

Od poloviny 18. století dochází k výraznému snížení úmrtnosti - zejména díky zlepšení hygienických návyků a lékařské péče. Probíhala osvěta za lepší hygienické návyky, otevíraly se lázně a umývárny. Díky lidem jako byl Louis Pasteur nebo Robert Koch se výrazně zlepšila úroveň medicíny. Zavádělo se očkování, byl objeven proces pasterizace a sterilizace a mnohé další. Po zefektivnění zemědělství se podobné pokroky odehrály i na poli průmyslu. Potraviny staly dostupnější a stále menší počet lidí trpěl hladem. Důsledkem těchto civilizačních výtoky světová populace rapidně stoupala. Tento proces se nazývá první demografická tranzice. Dle této teorie má následovat poslední fáze vyznačující se nízkou porodností i úmrtností (Rabušič, 2001).

3.2. První demografická revoluce

Podle odhadů je maximální průměrná plodnost ženy kolem 15 dítěte za život. Přesto se tolik dětí nikdy v historii nerodilo. Porodnost byla regulována různými vlivy na různých místech planety. Podle již zmíněného dvojího dělení J. Hajnala se porodnost regulovala jinak v každém typu rodiny. Dle jeho kategorizace se na severu a západě porodnost sama regulovala zejména

tím, že existoval pozdní vstup do manželství a vysoký počet celoživotně svobodných, kteří neměli potomky. Na druhé straně východ a jih Evropy, ale i jihoasijské nebo africké země měly tradičně sňatek brzy, ale regulovali porodnosti jiným způsobem. A to tabuizováním sexuálního styku během kojení (Rabušič, 2001).

První stabilní pokles plodnosti začíná ve Francii od začátku 19. století. V této době byla velikost rodin v Evropských zemích kolem 4 až 5 dětí na jednu rodinu. Za sociální aspekt, který k tomuto poklesu vedl, by mohla být považována sociální aspirace Francouzů. V té době začalo být populární smýšlení, že rodina s nízkým počtem dětí se může posunovat na sociálním a ekonomickém žebříčku vzhůru. Další názor z počátku 20. století stavěl na tom, že pro ženy, které vstoupily na pracovní trh, přestalo být mateřství výhodné, jelikož se s pracovním životem neslučovalo. Také začala být nezákonná dětská práce, tudíž děti přestaly mít ekonomický přínos domácnosti. Zdá se ovšem, že primární příčinou, která za poklesem plodnosti stála, byl vzestup využívání antikoncepčních metod, zejména přerušovaný pohlavní styk. Předpokládá se, že velká část narozených dětí do té doby byla nechtěná (Rabušič, 2001).

V Českých zemích se demografické změny dostávají mezi lety 1870 a 1900. Ale už od poloviny 19. století lze pozorovat změny mezi jednotlivými vrstvami obyvatel. Konkrétně se jedná o pokles plodnosti mezi střední, zejména úřednickou vrstvou. Zde se začíná prosazovat model rodiny s nižším počtem dětí, kterým je věnována kvalitnější péče. Dítě se stává středem citových vazeb a zároveň vyžaduje vyšší materiální investici (Fialová, 1998).

Ze začátku 19. století byla celková porodnost spíše vysoká. Samozřejmostí ale byly odrazy nepříznivých sociálních a historických vlivů, zejména válek, během kterých se porodnost snížila a po jejich skončení zpravidla následuje populační boom. Co se konkrétního počtu dětí týče, tak do 19. století žena rodila většinou rok po svatbě a následně zhruba každého 2,5 roku. Podle všeho to vypadá, že by průměrná vdaná žena v Českých zemích měla za svůj život porodit kolem 8-9 dětí (Fialová, 1998).

Jak jsme si již zmínili, i v Českých zemích se rodilo velké množství dětí zejména kvůli nedostatečnému povědomí o kontraceptivních metodách. A pokud o těchto metodách věděli, často je vzhledem ke své víře nechtěli využívat. Je důležité si uvědomit, že katolická církev, ke které se hlásila většina populace Českých zemí, vnímala snahy bránit početí za hříšné. Zlom nastává v polovině 19. století, patrně vlivem neomalthusianství. V tuto dobu některé páry kontraceptivní metody začínají využívat navzdory církevnímu přesvědčení (Lenderová, 2006). Tím začíná osobní omezování plodnosti, které je individuální volbou.

Mimo osobní omezování plodnosti bylo ve společnosti vícero vlivů a institucí, které také plodnost omezovaly. Jedním z vlivů byla již zmiňovaná církev, která zakazovala pohlavní styk během velkého půstu a adventu, stejně tak v předvečer svátků. Dalším vlivem byl i hospodářský rok, kdy se venkovani snažili stanovit datum svatby a následný porod na dobu, kdy nebude nutné provádět intenzivní hospodářské práce. Dále mladí muži před válkou často nedostávali povolení ke sňatku, stejně tak u úředníků nebylo chtěné, aby se ženili příliš brzy. Co ale nejvíce ovlivňovalo plodnost v Českých zemích byl vysoký věk vstupu do sňatku, typický pro Hajnalův model severo-západní země (Horský & Seligová, 1996, Rabušič, 2001).

Ve dvacátých letech se zvyšuje počet svobodných osob ve společnosti a zároveň se zvyšuje průměrný věk vstupu do manželství. Tyto faktory vedly ke snížení porodnosti až pod 40 %. Než došlo k tomuto poklesu, existuje mnoho historických textů dokazujících, že početné rodiny byly velmi časté. Když srovnáme České země a celkově situaci v Evropě, tak lze tvrdit, že vyšší porodnost byla na venkově a ve městech spíše průměrná (Fialová, 1998).

3.3. Období socialismu

Dvacáté století bylo období změn. Během této doby každá generace zažila silné sociální změny. Ať už šlo o první nebo druhou světovou válku, nástup komunistické strany k moci, či následný socialismus. Významným činitelem byl i rapidní vývoj technologií. To se projevovalo i v demografickém chování obyvatelstva. Za zmínku stojí snížení porodnosti nebo vysoká míra emigrace. Ačkoliv bylo období po druhé světové válce demograficky nestabilní, ustanovil se časem na území ČSSR model východoevropského reprodukčního a rodinného chování (Kučera, Fialová, 1996).

Pro tuto dobu byl typický silný vliv státních institucí na podobu rodiny. To se projevovalo zejména ve vztahu k ženám. Ekonomika v té době rostla i díky vysoké angažovanosti žen na pracovním trhu. V tomto období bylo na ženy nahlíženo zejména jako na pracovní síly, úloha matek šla na druhou kolej. Snaha státu se ubírala tedy směrem k tomu umožnit matkám co nejlépe a nejdéle pracovat. Vznikaly různé zařízení pro děti předškolního a školního věku. V této době ale vyvstal problém. Ačkoliv byly ženy zaměstnané podobně jako muži, bylo vyžadováno, aby současně vynakládaly velkou míru energie a stále byly ty, které jsou primární pečovatelé o domácnost a o děti. Toto nepříznivé klima pro ženy vedlo k omezení počtu dětí v rodinách, protože spousta z nich již nechtěla další děti (Kučera & Fialová, 1996).

Typické pro rodiny v této době byl nízký věk sňatečnosti. Důvodů pro tento nízký vstup do manželství bylo více, jeden z nich byl vyšší statut vdaných žen, nebo obecná obava z užívání hormonální antikoncepce, která v té době byla považována za potencionálně nebezpečnou (Kučera & Fialová, 1996, Frejka, 2008).

Pokud jde o antikoncepční metody, byla hojně využívána i interrupce při nechtěném těhotenství, která byla v ČSSR legalizována v 50. letech. Do té doby bylo možné využívat interrupčních metod pouze ze zdravotních důvodů. Zvolnění legislativních opatření umožnilo potraty učinit snadno dostupnými a také sociálně akceptovanými. Zhruba v období 1950 až 1980 existovala silná potratová kultura v socialistických zemích střední a východní Evropy. V té době byla ve většině těchto zemí těžko sehnatelná spolehlivá antikoncepce (zejména hormonální antikoncepce formou pilulek) a tak byly využívány tradiční méně spolehlivé metody. Míra potratů se v každé zemi výrazně lišila, ale v průměru potratovost dosahovala jednoho, až dvou potratů na ženu za život. V případě Sovětského svazu nebo Rumunska to ale bylo pět až osm potratů na ženu (Frejka, 2008).

Vzhledem k nízké natalitě panovala už od 50. let debata o tom, jak usnadnit ženám jejich dvojí roli a celkově jak zvýšit míru plodnosti. Byla snaha o vyřešení bytové situace, která dlouhodobě nebyla ideální. Řešení se ovšem táhlo a reálné změny nastávají až v 60 a 70. letech. Od roku 1968 se k moci dostává Husákovo vedení a zavádí opatření pro zvýšení natality. Jedná se zejména o zavedení vyplácení mateřského příspěvku do dvou let od narození dítěte a také prodloužení mateřské dovolené na 26 týdnů. Také byly vypláceny výhodné půjčky pro bytové účely (Kučera & Fialová, 1996, Srnová, 2014).

Toto období s sebou přineslo výrazný nárůst obyvatelstva, děti narozené v tomto období se označují za tzv. Husákovy děti. Vrcholu plodnosti se dosáhlo v roce 1974, kdy byly hodnoty nejvyšší od roku 1948. Mimo tohoto období ale plodnost celkově klesala. Plynule se snižovaly počty rodin s vyšším počtem dětí a ustanovuje se standartní rodinný model se dvěma dětmi. Současně s tím se také snižuje míra celoživotně bezdětných žen (Kučera & Fialová, 1996).

3.4. Druhá demografická revoluce

Druhá demografická tranzice se v západní Evropě objevuje od 60. let 20. století. Dá se definovat jako pokles plodnosti hluboce pod plodnost 2,1, která je potřebná pro přirozenou obnovu populace. Jako první popisují tento jev demografové Lesthaeghe a van de Kaa v 80. letech. Pro první demografickou tranzici bylo mimo jiné typické, že, snižování plodnosti poskytovalo dětem

kvalitnější zázemí a život. Druhý demografický přechod přesunul pozornost z dítěte na individuální blaho samotného páru a případně jejich potomků (Rabušič, 2001).

Demografická tranzice by se dala popsat jednotlivými posuny, které nastaly. Zkusíme si je postupně představit. Prvním aspektem je posun od manželského svazku k nesezdanému soužití. Druhá je změna vnímání antikoncepce pouze jako prostředku před nechtěným těhotenstvím. Začíná se tak využívat jako nástroj osobní volby a plánování kdy a jestli vůbec, žena dítě počne. Také jsou antikoncepční prostředky výrazně dostupnější a stejně tak je dostupná interrupce při nechtěném těhotenství. Třetím aspektem je přesun od dítěte, jakožto středobodu světa, k páru a dítěti. A nakonec poslední je posun k různým alternativním formám soužití (Rabušič, 2001, Frejka, 2008).

Druhá demografická tranzice se nevyhnula ani Českým zemím. Nastoupila zde později, a to zhruba od roku 1993, kdy začala společnost více odpovídat západoevropskému typu rodiny. Změny, které nastaly, byly hlavně zvýšení průměrného věku vstupu do manželství a nárůst rozvedených a svobodných osob ve společnosti. Úhrnná plodnost prudce klesla pod úroveň, která je nezbytná k přirozené obnově obyvatelstva. Také ženy začaly rodit děti ve vyšším věku a průměrný věk žen při porodu stále roste dodnes (Kučera & Fialová, 1996, Šťastná, Slabá & Kocourková, 2017).

Nad tím, čím byl způsoben tak prudký pokles plodnosti po revoluci, se vedou dodnes debaty. Od devadesátých let se debata rozdělila na dva tábory, které spatřovaly příčinu v jiném bodě. První teorie byla zastupovaná Rychtaříkovou, která viděla příčinu v sociální krizi. Druhá teorie prosazovaná Rabušičem zase ve změně hodnot. Nyní si tyto dva postoje stručně představíme.

3.4.1. Teorie změn dle Rychtaříkové

První teorie vychází z předpokladu, že demografické porevoluční chování ve společnosti vychází z krizového stavu, který nastal. Společnost v té době zažívala výrazné změny a Rychtaříková uvádí, že v komunistických zemích po roce 1989 dochází k prohlubování ekonomických a sociálních rozdílů. To je protipól k západním zemím, kde docházelo spíše k vyrovnávání těchto rozdílů (Hamplová, Pikálková & Rychtaříková, 2004).

Se zavedením volného pracovního trhu přichází obava z nezaměstnanosti a celkově z nestability pracovního trhu. Rychtaříková tvrdí, že mladí lidé na tyto nejistoty začali reagovat odkládáním sňatku a dětí. Místo klasického sňatku se začali přiklášat k nesezdanému soužití. To ovšem nevedlo k trvalejším vztahům jako je to u instituce manželství. Dalším z aspektů,

kterými se bývalé socialistické země odlišují od zemí západních, je prudký pokles porodnosti. Ten v Českých zemích dosahoval až hodnoty 1,3 na jednu ženu, což je výrazně pod hodnotu nutnou k přirozené obnově obyvatelstva (Hamplová, Pikálková & Rychtaříková, 2004, Šťastná, Slabá & Kocourková, 2017).

Rozdíl v demografickém přechodu mezi zeměmi západními a bývalými socialistickými je v období snížení plodnosti. U zemí bývalého sovětského bloku klesá porodnost v době změn, přechodu a transformace. Naproti tomu na západě klesá porodnost v době stability a růstu. Pokud se předkládá, že nositeli nových hodnot ve společnosti jsou vysokoškoláci, tak Rychtaříková poukazuje na to, že vysokoškoláci jsou v Českém prostředí značně konzervativní. Příkladem může být to, že většina prvorozených dětí se vysokoškolsky vzdělaným rodí v manželství, na rozdíl od lidí pouze se základním vzděláním (Hamplová, Pikálková & Rychtaříková, 2004).

Sociální krize, o které hovoříme, se projevuje také komplikovaností kombinovat studium a rodinný život. Zejména se tato problematika týká žen. Vzhledem k tomu, že se zvýšilo množství žen studující vysokou školu, tak tyto ženy oddalují sňatek až po dokončení studií. Samotná plodnost a počet dětí je ovlivněn dostupností předškolní péče, jako jsou školky nebo jesle. Roli také hraje rovnoměrné rozdělení rolí v péči o domácnost. Pokud nejsou ideální podmínky, volí žena méně dětí či bezdětnost. Oddalování založení rodiny ovlivňuje i nedostatečná snaha státu o zlepšení podmínek rodiny. Rychtaříková uvádí, že stát přehodil po revoluci na rodinu ekonomickou zodpovědnost za výchovu dětí (Hamplová, Pikálková & Rychtaříková, 2004).

3.4.2. Teorie změn dle Rabušiče

Druhá teorie vidí příčinu poklesu plodnosti ve změně hodnot. Porevoluční léta byla obdobím změn a nových příležitostí. Transformace, politické a ekonomické změny s sebou nesly i kulturní revoluci. Nositelem nových kulturních hodnot se stala mladá generace, narozena v 70. a 80. letech. Tato generace byla ovlivněna zejména hnutím hippies (Rabušič, 2001).

A co se pro tuto generaci stalo stěžejní? Jednalo se o přebírání hodnot západních zemí, Individualita jedince a jeho postojů se dostala výrazně do popředí, a s tím i narativ vyzdvihující význam svobody a možnosti volby. To vše se projevovalo i v osobním a rodinném životě. Mladí lidé brali rození dětí zodpovědněji a déle rozmýšleli o tom, jestli mají dostatečné podmínky pro to, přivést na svět další dítě. Z tohoto důvodu dochází k odkládání sňatku a dětí (Rabušič, 2001).

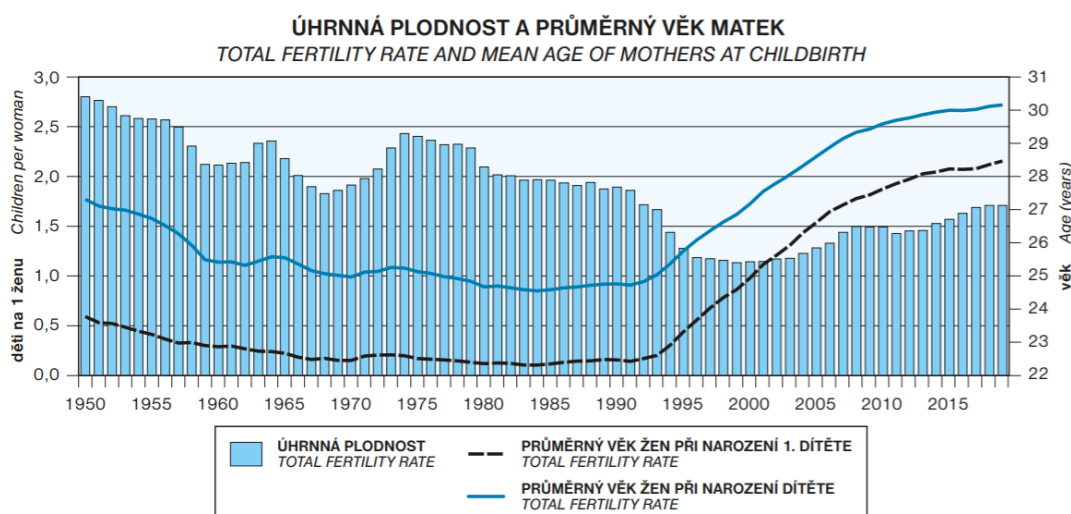
Pro vysokoškolsky vzdělané ženy už přestává být sňatek otázkou statusu. Dříve sice byl sňatek zaručený postup na sociálním žebříčku, po revoluci ale bylo možné se projevovat v jiné sociální roli. Proto se manželství stává jen jednou z možných cest seberealizace (Rabušič, 2001).

I Rabušič, podobně jako Rychtaříková, spatřuje jeden z důvodů v odkládání sňatků z obavy z nezaměstnanosti a ekonomické nestability. Proto se mladí lidé snaží důkladně ekonomicky zajistit, než začnou zakládat rodiny. Rabušič tak spatřuje odkládání sňatku zejména v odpovědnosti mladé generace. V ní se již zakořenily hodnoty, které se zaměřují na kvalitní život a zejména kvalitní život narozeného dítěte. Raději omezí počet narozených dětí, aby jejich životní úroveň nestrádala (Rabušič, 2001).

4. Demografická analýza plodnosti

Na úvod si uveďme světový stav. Ženy narozené v roce 1940 byly plodné v poválečném období, které lze označit za baby boom. Plodnost v té době dosahovala hodnoty mezi 1,9 až 2,5 dítěte na ženu v Evropských zemích. Například v USA nebo Austrálii dosahovaly hodnoty plodnosti až 2,7. V kontrastu s tím následující generace narozena zhruba v letech 1970 má plodnost značně nižší. Ve většině rozvinutých zemích se plodnost snížila pod úroveň 2. Výjimkou jsou země jako Austrálie, USA, Francie nebo Norsko (Zeman et al., 2018).

Graf č. 1 (ČSÚ, 2020)

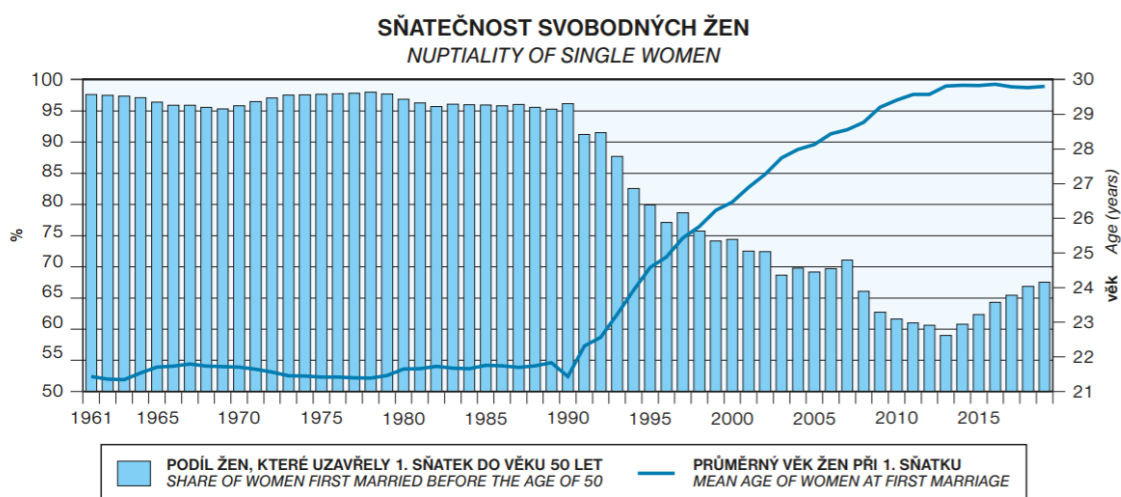
Nyní si shrňme demografický populační vývoj v České republice. Jak již bylo řečeno, po revoluci nastal silný pokles plodnosti. V roce 1995 dokonce poprvé klesla plodnost obyvatelstva pod 100 tisíc narozených dětí. Historicky nejnižší přírůstek narozených dětí v České republice se odehrál v roce 1999, kdy byl přírůstek pod 90 tisíc. V posledních několika letech se plodnost pohybuje kolem 110 tisíc narozených dětí za rok (ČSÚ, 2020).

Jak již jsem výše zmínila, po revoluci dochází k výrazné proměně věkové struktury rodiček. Začíná se snižovat intenzita plodnosti u těch nejnižších věkových kategorií žen. Počet rodiček ve věku 19 – 24 let klesl v průběhu 90. let až o polovinu než to bylo v 70. a 80. letech. Tento proces kontinuálně pokračoval i v následujících letech, jak se můžete přesvědčit v tabulce č. 1. V novém tisíciletí je nejvyšší míra plodnosti mezi věkovými kategoriemi 25 – 29 a 30 – 34 let. V roce 2019 byl v České republice průměrný věk rodičky 30,2 roku. V devadesátých letech byl tento nárůst znatelný, ale od roku 2008 je spíše pozvolný. Přesto se každý rok mírně zvyšuje. Samotná úhrnná plodnost na jednu ženu dosáhla hodnoty 1,71, což je hodnota, které bylo naposledy dosaženo v roce 1992. Tato hodnota se posledních několik let zvyšuje, jak se můžete

ujistit opět v tabulce č. 1. Přesto není tato hodnota dostačující pro přirozenou obnovu obyvatelstva. Ta je stanovena na číslo 2,1 což je číslo, kterého bylo naposledy dosaženo v roce 1980 (ČSÚ, 2020).

Co se týká veřejného mínění, tak například Čadová uvádí, že v roce 2016 pouze 27 % žen věřilo, že by žena měla mít první dítě před 25. narozeninami. Ideální věk začátku mateřství je, podle více než poloviny dotazovaných, kolem 25 až 29 roku života. Dalších 13 % dotazovaných uvádí, že až po 30. roce věku (Čadová, 2016).

I rodinný stav je důležitým sledovaným faktorem. Ve společnosti ubývá ženatých a vdaných obyvatel, stejně tak roste věk vstupu do manželství. V posledních letech dosahuje průměrný věk ženy při prvním sňatku 30 let a všeobecně ubývá žen, které během života sňatek uzavřou. S tím souvisí i vyšší nárůst dětí narozených mimo manželství. V minulém roce bylo mimo manželství narozeno přes 54 tisíc dětí, zatímco v manželském svazku 58 tisíc (ČSÚ, 2020).

Graf č. 2 (ČSÚ, 2020)

4.1. Analýza kohort

Proces poklesu plodnosti byl u většiny zemí, kterých se to týká, pozvolný. Vhodným příkladem může být Slovensko, Španělsko nebo Itálie. V některých zemích byly v úhrnné plodnosti značné výkyvy s vzestupy i pády. Příkladem může být Dánsko nebo USA. Z hlediska vývoje plodnosti je zajímavé Maďarsko, které sice zažilo silný pokles plodnosti, ovšem zároveň zažilo i strmý růst (Zeman et al., 2018).

Když se zaměříme na analýzu plodnosti blíže, zjistíme, že při výrazném poklesu plodnosti z vysokých hodnot se omezuje četnost zejména třetích a dalších dětí. Pokud se už tato snížená

hladina plodnosti snižuje ještě výrazněji, omezují se první nebo druhé porody (Zeman; et kol., 2018). Billari a Kohler tento předpoklad zpřesňují, když tvrdí, že při poklesu plodnosti v zemích s už sníženou hodnotou se omezují případná druhá těhotenství. Podle nich není tak časté, že by hromadně docházelo k nárůstu bezdětnosti. Do hry ale vstupuje spousta faktorů, jako je ekonomická situace, rodinná politika, velikosti rodiny, osobní preference a další. Proto není překvapením, že se rodinná struktura v každé zemi liší (2014).

Plodnost se liší u každé generace žen. Pojďme si nyní tyto rozdíly a vývoj přiblížit. Zeman et kol. se ve svém článku zaměřují na srovnání po sobě jdoucích generací žen. V západní Evropě ženy, které se narodily v 40. a 50. letech dvacátého století, zažívaly období silných sociálně-kulturních proměn. Žily v období prosperity, sexuální revoluce, včetně možnosti využívat účinnou hormonální antikoncepci. Součástí jejich života se stala i práce, ovšem často spíše různé zkrácené úvazky. Zatímco ženy z východní části Evropy pracovaly na plný úvazek a přístup k hormonální antikoncepci byl omezený. Tak se nezdálo, že musely spoléhat na neúčinné antikoncepční metody, případně řešit situaci potratem plodu. To byla jedna z příčin, proč se v bývalých socialistických zemích vytvořila tak silná potratová kultura (Zeman et al., 2018, Frejka, 2008).

Přes tuto kulturní odlišnost byly obě skupiny žen na počátku baby-boomu značně konzervativní. Obstarávaly péči o děti, domácnost a celkově přejímaly tradiční genderové role typické pro danou dobu. Znatelný rozdíl existoval v přístupu k práci, kdy na Západě panoval předpoklad, že žena po narození dětí přestane pracovat a bude plně oddaná péči o rodinu (McDonald, 2000)

Následující generace narozena v 60. až 70. letech byla svědkem ekonomického úpadku, krizí, nárůstu nezaměstnanosti a sociální nestability. V zemích bývalého Východního bloku přineslo zhroucení socialistického režimu nepřehledné množství socio-kulturních změn. Bylo to ale i období vývoje, zejména sociálního. Generace ze západních zemí pokračovala v sociálních a kulturních změnách, jež se projevovaly na podobách rodiny. Začínala být tolerovaná dobrovolná bezdětnost nebo různé alternativní formy soužití (Zeman et al., Frejka 2008).

V různých částech Evropy se tedy plodnost a velikost rodiny lišila. V západní a severní Evropě se začal u starší kohorty výrazně upřednostňovat dvoudětný model rodiny, na úkor třídětných a vícedětných (Frejka, Sardon, 2007). V některých případech dobré ekonomické podmínky, v kombinaci se vstřícnou rodinnou politikou, stabilizovaly plodnost dětí druhého a třetího pořadí. Jedná se zejména o Francii, Belgie a Norsko. Výjimečný případ je Západní Německo,

pro které je typické omezování prvních porodů mezi oběma generacemi (Zeman et al., 2018, Sobotka, 2012).

Další oblast našeho zájmu je jižní Evropa. Na tomto území docházelo u starší kohorty žen také k omezení třetích a dalších porodů. Následná generace narozena v 50. a 60. letech omezovala porodnost i druhých dětí. Příčina byla pravděpodobně ve vyšší zaměstnanosti žen a horší kombinovatelnosti rodinného a pracovního života (Frejka, 2008, Zeman et al, 2018).

Co se týká oblasti střední a východní Evropy, tak i zde nejdříve docházelo k výraznému snížení podílu rodin se třemi a více dětmi. Což není překvapivé, vzhledem k vysoké plné zaměstnanosti žen v socialistických režimech. Co je ale pro tyto státy specifické jsou negativní předsudky vůči bezdětnosti. A tak se v další generaci snižovaly až druhé porody a ustálil se standart, že žena má mít alespoň jedno dítě (Sobotka & Testa, 2008). Za jednu z příčin poklesu plodnosti můžeme považovat i nízkou životní úroveň ve východní Evropě (Zeman et al., 2018).

Pokud si shrneme výše zmíněné, tak mezi starší kohortou žen narozených v letech 1940 až 1955 byl pokles plodnosti způsoben zejména poklesem třetích, případně dalších dětí. Tento proces byl silnější v zemích, kde se demografická tranzice začala projevovat později. Zejména Španělsko a Irsko. Výjimkou se stálo západní Německo, Švýcarsko a Nizozemsko, ve kterých byl patrný nárůst i bezdětných žen (Zeman et al., 2018).

U následné generace narozené v letech 1955 až 1970 se pokles plodnosti zpomalil. Výjimku tvoří střední a jižní Evropa, kde proces pokračoval. Ve východní Evropě docházelo k prudkému snížení plodnosti vlivem sociálních a kulturních změn způsobených pádem socialismu. Nárůst podílu bezdětných žen je patrný v německy hovořících zemích i jižní Evropě (Zeman et al., 2018).

Do teď jsme hovořili zejména o poklesu plodnosti a o faktorech, které ho ovlivňují. Ovšem i země s vysokou mírou plodnosti mají svá specifika. Podívejme se na země s nejvyšší plodností a nejvíce četnými rodinami, jako je Británie nebo USA. Zjistíme, že je zde přítomná vysoká polarita plodnosti mezi skupinami obyvatel. Tím se myslí, že v těchto státech existuje vysoký počet žen s vyšším vzděláním, které zůstávají bezdětné. V kontrastu s tím, ženy, které mají nižší dosažené vzdělání, tuto plodnost dohání (Berrington, Stone & Beaujouan 2015).

4.2. Demografická analýza plodnosti v ČR

Nyní se zaměříme konkrétně na Českou republiku. Plodnost začala klesat s kohortou narozenou na konci padesátých let a po pár letech klesla pod hranici dvou dětí na ženu. Během socialismu

převládal dvoudětný rodinný model. Ženy z kohort narozených v 50. a 60. letech měli dvě děti ve více než 56 % (Šprocha et al., 2016). Časem se tento dvoudětný model posiloval - zejména důsledkem snižování počtu bezdětných žen a počtu žen se třemi a více dětmi. Co se bezdětnosti týče, tak u kohort narozených v 40. a 50. letech dosahovala bezdětnost hranice 5 %. Následující kohorta žen, narozených v 60. letech, se ale více ubírá směrem k jedináčkům. Přesto má dvoudětný ideál v České společnosti silné místo (Hašková & Pospíšilová, 2020, Šťastná, Slabá & Kocourková, 2017).

4.2.1. Odklad plodnosti

Jev pro dnešní dobu typický je odklad plodnosti na později. Ženy ve vyspělých zemích odkládají začátek mateřství do vyššího věku. Proto je plodnost mezi dvacátým a třicátým rokem značně nízká. Ani Česko není výjimkou a tento fenomén je nám vlastní. Tento odklad se rozběhl u žen narozených v druhé polovině 60. a první polovině 70. let. Kompenzace odložené reprodukce se různí v závislosti na pořadí dítěte. Pokud se odloží pořadí prvního dítěte, je nakonec v pozdějším věku realizován. Například u generací narozených v 70. letech je realizován z více než 80 %. U odložených druhých porodů, je realizace zhruba v 70 % (Šťastná, Slabá & Kocourková, 2017).

Co se týká prognózy do budoucna, tak Hašková uvádí, že: “Mezi ženami narozenými v polovině sedmdesátých let by podle projekce Českého statistického úřadu z roku 2019 měla zůstat bezdětná zhruba desetina z nich, jednodětná více než pětina a dvoudětná polovina, zatímco podíl matek třech a více dětí by měl klesnout na téměř 15 % [Kurkin 2019].” (Hašková, 2020).

Jaké jsou důvody odkladu prvních, a i dalších porodů? Pojdme se na tuto problematiku podívat blíže. Podle teorií stojí za odkladem plodnosti několik jevů. Hlavním z nich je rozšíření hormonální antikoncepce, zvýšená dostupnost vysokoškolského vzdělání a vyšší míra zaměstnanosti žen. V souvislosti se vším výše zmíněným došlo také ke zhoršení ekonomické situace mladých lidí. Jeden z důsledků bylo i posunutí doby odchodu z domácnosti rodičů, založení vlastní rodiny nebo uzavření manželských sňatků. Vzhledem k prodlužující se době vzdělávání se logicky oddaluje doba, kdy se žena může stát matkou. Jelikož sloučení studia a rodičovství není vždy snadné, stejně tak kombinace studia a účasti na trhu práce (Šťastná, Slabá & Kocourková, 2017).

Druhý důležitý faktor odkladu plodnosti je mzdová penalizace matek nižšího věku. Pokud totiž ženy rodičovství odkládají, vybudují si lepší pracovní kariéru a vyšší příjmy. Obzvláště to platí pro ženy s vyšším vzděláním. Pokud očekávají výrazné zvýšení příjmů, tak raději setrvávají do

doby, dokud těchto příjmů nedosáhnou. Až následně plánují rodičovství. K odkladu přispívají i různé sociální faktory, jako například větší míra nezaměstnanosti, bytová krize, nejistota v zaměstnání, rostoucí důraz na genderovou rovnost a spravedlivé rozdělení domácích prací a mnoho dalšího (Šťastná, Slabá & Kocourková, 2017; McDonald, 2000).

V neposlední řadě se dá předpokládat, že když už vlivem socioekonomických změn nastala tato změna reprodukčního chování, bude pokračovat i nadále. Původní model časně plodnosti je totiž narušen a začínají se šířit vzorce pozdějšího reprodukčního věku. Ten je přijímán jako normativní vzorec (Kohler et al., 2002).

Rozhodujícím faktorem je i osobní preference, jestli děti mít, nebo nemít. Na tento faktor se podíváme dále.

5. Reprodukční preference

Jak jsme si již objasnili výše, pokles úhrnné plodnosti se vyznačoval v každé zemi jinak. Například v zemích jižní Evropy byl úbytek důsledkem klesajícího vyššího počtu dětí v rodinách, takže přibylo jedináčků. V zemích jako je Německo nebo Británie zase vzrostl počet rodin celoživotně bezdětných, zatímco jedináčků nepřibylo. Pro země střední a východní Evropy jsou jedináčci častější, a jejich počet roste (Hašková & Pospíšilová 2020).

Do teď jsme se zabývali reálnou plodností a jejím historickým vývojem v Západních zemích. Tato reálná plodnost ale neodráží vždy chtěný počet dětí jednotlivce, nebo ideál, který jedinec má o počtu dětí v rodinách. Je důležité si uvědomit, že to, kolik má člověk dětí a jestli vůbec, podléhá spoustě vlivů. Sociální zázemí, ekonomická stabilita, státní politika, osobní preference... To vše a mnohem více rozhoduje o tom, kolik má žena nakonec dětí. A osobní preference je jen jeden z rozhodujících bodů.

Reprodukční ideál nebo preference tedy není něco, co by jednoznačně vypovídalo o reálném reprodukčním chování. Je to ale jedno z měřítek, které vypovídá o budoucím demografickém chování společnosti. Mimo to ale i ukazuje stav hodnot obyvatelstva, jejich preference a ideály. Různé trendy na poli reprodukčního ideálu se pravidelně sledují ve světových, ale i českých průzkumech. Otázka ideálního počtu dětí ale výrazně variuje. Je možné zaměřit se na počet ideálních dětí jakožto obecný ideál ve společnosti, na osobní preference/ideál jedince, nebo vyloženě na reprodukční plány do budoucna. Pokud se ovšem zaměříme na osobní reprodukční preference jednotlivce, dostaneme spíše jeho hodnotovou orientaci, než reálnou prognózu do budoucna (Hašková & Pospíšilová, 2020).

Reálnou plodnost, ale i osobní preference ovlivňuje několik faktorů. Ať už společenské normy a tlak na určitý počet dětí, společenský přístup k samotné reprodukci, společenské normy o tom, kdy s reprodukcí začít, očekávání o počtu dětí v rodině a další. Všechny tyto faktory nakonec ústí v reálnou plodnost. Důležité je mít na paměti, že se tyto vztahy vzájemně ovlivňují, a to i zpětně. Různé normy, ideály nebo intence ovlivní plodnost a počet dětí, a následné počty dětí mají zpětný vliv na reprodukční preference ve společnosti. Obzvláště citlivé jsou společnosti s nízkou úrovní plodnosti. Existuje tzv. hypotéza o pasti nízké plodnosti (*Low-fertility Trap Hypothesis*), která o tomto problému hovoří. Rabušič a Chromková-Manea popisuje tuto hypotézu jako předpoklad, že:

“...nízká plodnost, která je dlouhodobě zaznamenávána v mnoha evropských zemích, vede k tomu, že se v mladších kohortách snižuje představa o ideálním počtu dětí, což má za následek jejich nižší konečnou plodnost.” (2013, str. 208).

Vzhledem k tomu, že i Česká republika se počítá mezi země s nízkou plodností, je i pro naši zemi aktuální.

5.1. Modely chování

Existuje několik hypotéz modelu chování, které stojí za zmínku. Pomohou nám více objasnit, jaký vztah mají individuální tužby a reálná plodnost.

První je teorie plánovaného chování. Na základě této teorie je výsledné chování ovlivněno třemi faktory. Prvním je faktor osobního přesvědčení, což jsou naše postoje. Dále faktor subjektivních norem, ty jsou zprostředkované skrze společnost a její tlaky. Skrze tyto normy pocítujeme souhlas nebo nesouhlas s naším chováním. Posledním faktorem je vědomá kontrola chování. Jedná se o individuální vyhodnocení situace, nakolik je konkrétní chování obtížně nebo snadno dosažitelné. Předpokládá se, že u chování, které je snadno dosažitelné, spíše dojde k osvojení. Naopak pokud by bylo chování náročné na dosažitelnost, jedinec od něj upustí. Důležitým aspektem, který v rozhodování hraje roli, je i míra kontroly nad danou situací, která je ovlivněna externími vlivy (např. životní období) a vlivy interními (například plodnost) (Testa & Toulemon, 2006).

Další hypotetický model vztahů mezi reálnou plodností a individuálním očekáváním popisuje Miller a Pasta. Předkládají model chování, ve kterém popsují, jak motivace, záměry a touhy ovlivňují rozhodnutí o počtu dětí a konečnou plodnost. Na začátku této sekvence jsou motivace. Jedná se o určité dispozice nebo vlastnosti pro nás vlastní. Nějakým způsobem se chováme, jednáme nebo přemýšlíme vzhledem k reprodukci. Tyto motivace se následně přeměňují na tužby, objevují se v našem životě cíle, kterých bychom chtěli dosáhnout. Konkrétní tužby se týkají jak počtu dětí, tak i ideálního období, ve kterém bychom chtěli počít. V posledním kroku se jedinec potýká s realitou a vyhodnocuje dosažitelné a přístupné cíle. Teprve v tomto okamžiku začíná člověk jednat, aby své cíle naplnil. Proměnné, které souvisí s tím, proč lidé nerealizují svou plodnost, jsou dle autorů rozděleny do tří kategorií: ideály/preference partnera, konkrétní životní období, změny související s reprodukcí (například neplodnost nebo neplánované těhotenství) (Testa & Toulemon, 2006).

Jak bylo zmíněno výše, jedním z rozhodujících faktorů jsou preference partnera. David Voas přichází v roce 2003 s teorií tzv. konfliktních preferencí. Voas se zabýval rozdíly v intenci a reálné plodnosti. Dle něho je výsledná plodnost zejména vyústění interakce preferencí obou partnerů. Dlouhou dobu převládalo přesvědčení, že pro výslednou plodnost je nejdůležitějším faktorem názor a preference ženy. Voas ale do této debaty přináší i perspektivu druhého partnera. Ta může být navíc v konfliktu s názorem ženy. Jestliže preference páru nejsou totožné, musí dojít ke kompromisu, nehledě na to, co je ve společnosti považováno za tradiční nebo moderní. Tyto preference se také mohou v průběhu času měnit. Co ale při konfliktu ovlivňuje jejich výsledné rozhodnutí? Dle Voase jsou to sociální normy. Pokud dochází ke střetu dvou preferencí, je nejpravděpodobnější, že se pár uchýlí k tomu, co je ve společnosti považováno za „normální“. Například partner, který bude preferovat vyšší počet dětí v zemi s nízkou natalitou, spíše přijde zkrátka (Chromková-Manea & Fučík, 2007).

Chromková a Fučík se ve své studii pokusili vztáhnout tuto teorii na vzorek respondentů v České republice. Z výsledků vychází, že většina partnerů se na počtu dětí shodne. Více dětí chtějí v 15,8 % muži a o pár procent více ženy (19,3 %). Když už rozdíly existují, tak většinou jen v řádu jednoho dítěte. V otázkách konečné plodnosti, neboli jestli mít ještě další dítě, se páry shodují ještě výrazněji a to zhruba v 80 %. Z této práce tudíž vyplývá, že partneři mezi sebou mají výraznou shodu, co se počtu dětí týče. Přesto ale většina z nich (kolem 70 %) uvádí, že ohledně počtu dětí vyjednávali nebo vyjednávají. Také se partneři často liší v uváděných důvodech jejich preference. Z výsledku se ale dá předpokládat, že Voasova teorie pro Českou republiku neplatí. Chromková-Manea a Fučík ale předkládají možné vysvětlení. Rodiny mohou být v konfliktu jen v určité momenty jejich vztahu, přičemž v době výzkumu už mají tyto konflikty vyřešené (Chromková-Manea & Fučík, 2007).

5.2. Obecné ideály

Průběžný trend, co se týká ideálního počtu dětí v rodinách, se drží ve prospěch dvoudětných rodin. Tento ideál se drží jak na poli osobním, tak z pohledu obecného ideálního počtu dětí v rodinách. Tento ideál zatím v žádné zemi není překonán jiným ideálním počtem dětí. V důsledku úbytku třídětných a vícedětných rodin tento dvoudětný ideál navíc narůstá. Všechny země Evropy se pomalu přesouvají na dvoudětný model rodiny, včetně zemí, kde byl ideál rodiny vždy výrazně vyšší. Šest z deseti žen považuje dvě děti za ideál. Tato proporce je v různých oblastech Evropy podobná. Dále také průměr ideálního počtu se pohybuje téměř vždy

okolo hodnoty 2,2. Ovšem u zemí s nízkou úrovní plodnosti (pod 1,6) se hodnota ideálu pohybuje často kolem 1,95 až 2,15. Přesto se nestává, že by ve výzkumech klesla hodnota ideálu po hodnotu 1,9, čísla spíše odpovídají hodnotě nezbytné pro přirozenou obnovu populace (Sobotka & Beaujouan, 2014).

Významná změna, která nastává, je, že více žen začíná za ideál považovat jedno dítě (žádné dítě spíše výjimečně). Přesto zatím v žádné zemi není patrné, že by ideál jednoho dítěte převyšoval dvoudětný model rodiny. Co se týká třídětného ideálu, tak stejně jako ubývá rodin s tímto počtem, ubývá i osob, kteří tři a více dětí považují za ideální počet. Tento úbytek je patrnější v jižní, jihovýchodní a východní Evropě (Sobotka & Beaujouan, 2014).

Dvoudětný ideál rodiny není vlastní jen Evropě. Vyskytuje se v dalších zemích s nízkou plodností jako je Kanada, Japonsko, Austrálie, Jižní Korea, Taiwan. Tento ideál není novinkou a ustálil se již několik desetiletí nazpět (Sobotka & Beaujouan, 2014).

Vzhledem tomu, že jde demografická tranzice směrem od kvantity ke kvalitě plodnosti, je otázkou, jestli konečně směřování nevede od dvoudětného ideálu k ideálu jednoho dítěte. Ideál bezdětnosti se nezdá úplně pravděpodobný. Bezdětnost je považována za příliš extrémní a jdoucí proti přirozenému nastavení člověka. Naopak pro rodiny s jedním dítětem lze předložit spoustu argumentů. Například to, že mají rodiče více času a prostoru věnovat se plně dítěti, které není ochuzeno o pozornost kvůli sourozencům. Z pohledu rodičů by zase mělo být ekonomicky výhodnější mít pouze jedno dítě. Také se uvádí, že pokud je cílem rodičovství předat své geny, je jedno dítě pro rodiče dostačující pro jejich pocit naplnění. (Sobotka & Beaujouan, 2014).

Lze také uvést výsledky různých autorů, kteří se zabývali spokojeností a postavením jedináčků. Uvádí, že nehledě na negativní stereotypy, jsou jedináčci vzdělanější, inteligentnější, častěji se považují za spokojenější a netrpí tolik poruchami osobnosti v porovnání s dětmi z větší rodin (Mancillas, 2006). Také se uvádí, že při narození prvního dítěte strmě stoupá pocit štěstí u rodičů, ovšem při narození druhého dítěte roste jen nepatrně, nebo vůbec (Myrskylä & Margolis, 2012).

Proč tedy dominuje ideál dvou dětí, když to vypadá, že je lepší mít jedno? Sobotka a Beaujouan představuje pět pravděpodobných důvodů. První z nich je touha potom mít jedno dítě od každého pohlaví, vzhledem k tomu, že zkušenost s výchovou je u každého jiná. Další aspekt je negativní stereotyp o ohledně jedináčků jako rozmazlených, egocentrických jedinců. Také panuje představa, že trpí samotou, což vyvolává obraz rodičů jako sobeckých jedinců. Na to

navazuje to, že rodiče mohou motivaci k dalšímu dítěti vnímat tak, že je potřeba, aby mělo jejich první dítě společníka. Druhé dítě jako pojistka může být další motivace rodičů, jako vyhnutí se případům, že dítě nesplňuje očekávání rodičů. Poslední aspekt je splnění sociálních norem, které hovoří ve prospěch dvoudětných rodin (Sobotka & Beaujouan, 2014).

5.3. Dobrovolná bezdětnost

Nyní se podíváme na fenomén dobrovolné bezdětnosti. Z perspektivy evolučních biologů a psychologů, je bezdětnost považována za extrémní nebo nelogickou. Podle jejich argumentů pociťuje každý člověk silnou touhu po rozmnožování a výchově dítěte. Podle toho by měla žena chtít odnosit alespoň jedno dítě nehledě na přínos nebo negativa, které to s sebou nese. Výzkumy zabývající se hodnotou rodičovství zjistili, že existuje široká škála důvodů, proč lidé chtějí děti mít. Od ekonomických motivací, po „stimulaci a zábavu“ (Sobotka & Beaujouan, 2014).

Co se týká počtu osob, kteří jsou celoživotně bezdětní, tak lze shrnout, že napříč Evropou, mezi věkovými kategoriemi 30 – 34 a 40 – 44 lety, stoupá množství bezdětných jak mezi muži, tak mezi ženami. Existuje ale několik výjimek, nízká úroveň bezdětnosti (pod 10 %) nalezneme v těchto zemích: Bulharsko, Česká republika, Estonsko, Polsko, Litva, Maďarsko, Portugalsko, Rumunsko a Rusko. Země, kde je počet bezdětných žen průměrný (kolem 11 – 15 %) je například Francie, Belgie nebo Švédsko. Nejvíce celoživotně bezdětných žen (až 20 %) je v Itálii, Finsku, Rakousku. Celkově nejvíce celoživotně bezdětných nalezneme mezi muži, a to ve věkové kategorii 45 – 49, v zemích jako je Finsko, Itálie, Německo, Velká Británie a Česká republika. Zde hodnoty dosahují až 23 % (Miettinen et al. 2015).

Podle studií dobrovolnou bezdětnost častěji preferují muži. Pravděpodobně je to způsobené tím, že pro ženy je mateřství ve společnosti silněji zakořeněno. Dle šetření je touha mít děti u žen i mužů hodnotově velmi důležitá, ovšem pro ženy je častěji na první příčce, zatímco u mužů je až na místě druhém, hned za partnerstvím. Muži se také podle všeho k touze po dítěti doznávají méně často (Hašková & Pospíšilová, 2020).

Data dále ukazují, že ačkoliv se v dnešní době proměňují podoby rodiny i ve prospěch různých alternativních forem soužití, je stále jeden z nejvýznamnějších aspektů plánování bezdětnosti přítomnost dlouhodobého partnera. Absence partnera je uváděn jako jeden ze stěžejních důvodů prozatímní bezdětnosti, ale i plánované bezdětnosti. H. Hašková a K. Pospíšilová ve své analýze uvádí, že pokud respondenti nemají stálého partnera, jejich šance na plánování bezdětnosti byla násobně vyšší oproti těm, kteří stálého partnera měli (Hašková & Pospíšilová, 2020). Studie,

kteřé zase zkoumaly partnerskou shodu ukázaly, že v reprodukčních plánech a chování nezáleží pouze na tom, jestli partnera má nebo nemá, ale i na míře shody na reprodukčních plánech (Hašková, 2009).

Dobrovolná bezdětnost může souviset i se vzděláním, ačkoliv Hašková uvádí, že výsledky studií nejsou jednoznačné. Například z výzkumu R. Kyzlinkové vychází, že trvalou bezdětnost plánují nejčastěji lidé s nižšími stupni vzdělání (2013). Kyzlinková a Anna Šťastná dospěly v roce 2016 ke stejnému závěru u mužů. Ovšem jsou zde i výzkumy, které tento jev nepotvrdily, jako například studie od A. Miettinen a kolektivu. Ty tvrdí, že prokazatelná je pouze souvislost bezdětnosti a vzdělání, ale ne dobrovolného plánování života bez dětí. Podle nich je napříč Evropou nejvíce bezdětných mužů s nízkou úrovní vzdělání kvůli tomu, že je pro ně komplikované nalézt partnerku (Miettinen et al. 2015).

Další ovlivňující faktor je životní prostředí, ve kterém člověk žije. Uvádí se, že vesnice a menší města mohou působit na reprodukční plány ve prospěch dětí. Naopak města nahrávají spíše bezdětnosti. I studie Haškové a Pospíšilové potvrzují, že lidé ve městech častěji plánují dobrovolnou bezdětnost. Tento závěr se ale jeví problematicky. Je totiž možné, že lidé, kteří preferují bezdětný život, se spíše přirozeně přesouvají do měst, kde je pro ně více vyhovující klima. Hašková a Pospíšilová se dále zaměřily i na souvislost mezi počtem sourozenců a plánovanou bezdětností. Zjistily, že lidé, kteří byli jedináčky preferují bezdětnosti více, než ti, kteří měli alespoň jednoho sourozence (2020).

Jedním z typických jevů u bezdětných je narůstající podíl těch, kteří preferují zůstat dobrovolně trvale bezdětní. Jedná se o výsledek spousty faktorů, ať už přizpůsobení se partnerovi, případně absence partnera, zvážení svého zdravotního stavu nebo třeba zhodnocení případné délky závislosti dětí na jejich osobě (Hašková & Pospíšilová, 2020).

6. Ideály v České republice a sekundární analýza dat

6.1. Základní charakteristiky výzkumné části

V následující části si představíme, jaké ideály mají o rodině lidé v České republice v posledních letech. V této části budu využívat jak vlastní výsledky ze sekundární analýzy dat, tak výsledky práce Rabušiče a Chromkové-Manea z roku 2013, kteří se zabývali preferencemi a reprodukčními ideály v ČR.

Kladu za cíl zjistit, jak se v čase proměňoval ideál počtu dětí za posledních 30 let. Zároveň chci přiblížit, jaké trendy se vyskytují a týkají se současné doby. K tomu poslouží jak aktuální data, tak detailní výzkum na toto téma od Rabušiče a Chromkové-Manea. V neposlední řadě budu výsledky mé sekundární analýzy s jejich výzkumem porovnávat. Výše zmíněné lze shrnout do těchto výzkumných otázek:

V1: Jaký je vývoj průměru ideálního počtu dětí v čase?

V2: Jaký je vývoj jednodětného, dvoudětného a tří a vícedětného ideálu v čase?

V3: Jaké jsou trendy v ideálním počtu dětí v posledních 10 letech?

Pro empirickou část jsem tedy využila data z Českého sociálněvědního datového archivu (ČSDA). Za využití databáze jsem procházela všechny výzkumy, ve kterých se objevovaly otázky na rodinný život. Cílem bylo nalézt ty, ve kterých byla položena otázka na ideální počet dětí. Tu jsem našla v těchto výzkumech: Rodina II (ISSP 1994), Rodina 2001, Naše společnost 2004 – duben, Naše společnost 2009 – listopad, Rodina a zdraví (ISSP 2011-12) - Česká republika, Naše společnost 2020 – únor. U všech výzkumů se počet respondentů pohyboval přes jeden tisíc a zahrnoval muže i ženy. Podrobnější specifika naleznete v tabulce 1.

Název výzkumu	Velikost výběru	Metoda výběru	Specifika výběru
Rodina II (ISSP 1994)	1 024	Vícestupňový náhodný výběr	Populace ČR starší 18 let
Rodina 2001	1257	Kvótní výběr	Populace ČR starší 18 let
Naše společnost 2004 – duben	1043	Kvótní výběr	Populace ČR starší 15 let
Naše společnost 2009 – listopad	1082	Kvótní výběr	Populace ČR starší 15 let
Rodina a zdraví (ISSP 2011-12)	1804	Čtyřstupňový stratifikovaný výběr	Populace ČR starší 18 let
Naše společnost 2020 – únor	1039	Kvótní výběr	Populace ČR starší 15 let

Tabulka 1

Jako nástroj pro empirickou část jsem použila program na analýzu dat IBM SPSS Statistics 25 a pro vytváření přehledných grafů Microsoft Word. Ze zpracovaných dat souborů jsem odstranila možnost „žádné dítě“, jelikož ne ve všech dotaznících byla tato možnost na výběr. Dále jsem vycházela i z toho, že respondenty při této otázce nemusí napadnout odpověď, že nechtějí žádné dítě. To uvádí i Sobotka a Beaujouan (2014).

6.2. Výsledky práce

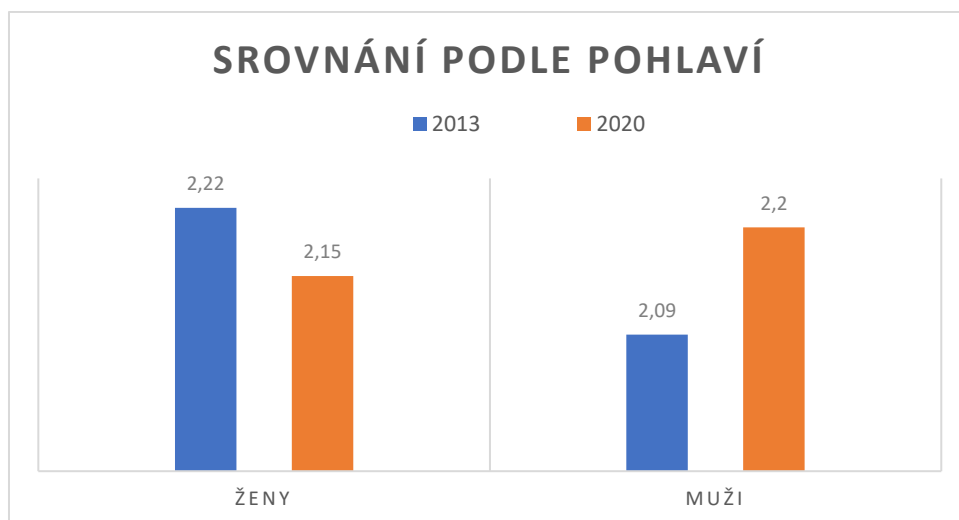
Jako první se zaměříme na to, co Češi vůbec považují za velkou, nebo malou rodinu. Tuto otázku zpracovali Rabušič a Chromková-Manea ve svém výzkumu z roku 2013, kde se zaměřovali na ženy a muže ve věku 40 až 55 let. Podle jejich respondentů je za malou rodinu v drtivé většině případů považována rodina s jedním dítětem. Naopak za velkou rodinu považovali lidé rodiny se čtyřmi, případně s pěti a více dětmi. Za standartní rodinu je považovaná ta se dvěma dětmi (78 % respondentů), popřípadě se třemi dětmi (18 %).

Za zajímavý poznatek považuji zjištění souvislosti mezi ideálem velikosti rodiny a tím, kolik mají respondenti reálně dětí. Bezdětní za velkou rodinu považovali v průměru 3,86 dětí, lidé se dvěma dětmi 4,19 a nakonec lidé se čtyřmi dětmi 4,78 dětí. Je zde patrná úměra mezi počtem dětí a představách o velikosti rodiny. Také zde byla přítomná nejsilnější korelace mezi počtem vlastních dětí a velikostí standartní rodiny. (Rabušič & Chromková-Manea, 2013).

Dalším zkoumaným aspektem byl chtěný počet dětí. Respondenti odpovídali na otázku, která zněla: „Pokud byste měl(a) ve svém životě úplně příznivé životní podmínky, jaký celkový počet

děti byste si přál(a)?"'. A jaké byly výsledky? Pokud rozdělíme výsledky na muže a ženy, vyjde nám, že pro muže je průměrný chtěný počet dětí 2,09 dětí. U žen je to o něco více, a to 2,22 dětí. Vzhledem k tomu, že tento výzkum byl proveden na respondentech vyššího věku, lze srovnávat jejich chtěný ideál s reálným počtem dětí. Ten činil pro muže poměr 2,09:1,79 a pro ženy 2,22:1,86. Z těchto čísel vyplývá, že ideální počet je vždy o něco vyšší, než reálná plodnost. Také je na těchto číslech zřejmé, že kdyby byla plodnost řízena pouze chtěným počtem dětí, byla by zachována přirozená obnova populace (Rabušič & Chromková-Manea, 2013).

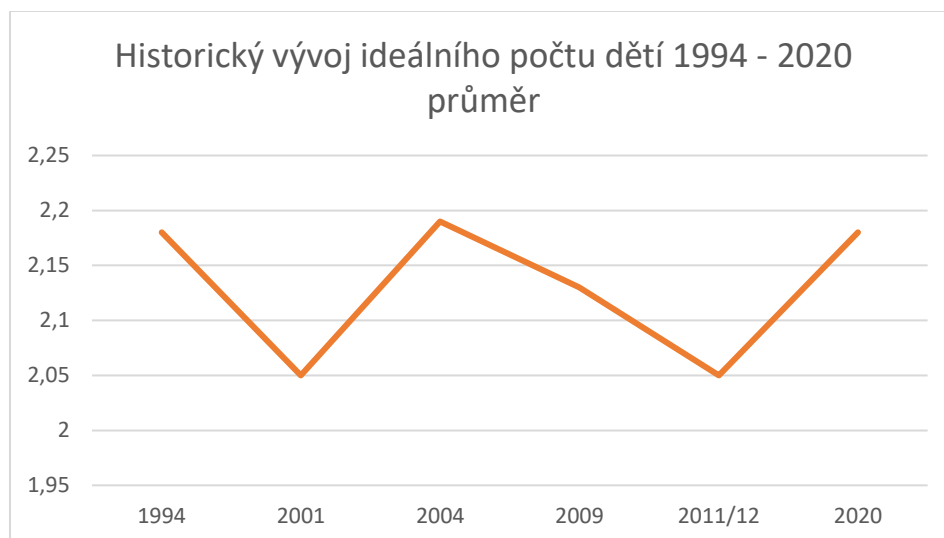
Tyto informace jsou ovšem staré několik let. Pokud se chceme více přiblížit současnosti, můžeme využít data z února 2020 z výzkumu Naše společnost. Z mnou zpracovaných dat vychází, že pro muže je průměrný ideál počtu dětí 2,20 a u žen 2,15. V grafu pod textem je znázorněno porovnání těchto dvou výsledků. Je zřejmé, že se hodnoty liší, včetně odlišné proporce vzhledem k pohlavím. Zatímco v roce 2013 více žen preferovalo vyšší počet dětí v rodinách, v roce 2020 je to naopak. Také je rozdíl hodnot mezi pohlavími menší, než v roce 2013.

graf č. 3

Jak tento rozdíl vysvětlit? Ve studii z roku 2020 byla položena otázka na ideální počet dětí jak mužům, tak ženám starších 18ti let. Konkrétní znění otázky bylo: „*Jaký je Váš názor na ideální věk mužů a žen při narození prvního dítěte a na ideální počet dětí v rodině?*“ Vzhledem k odlišnosti znění otázek, je možné, že si respondenti mohli otázku vyložit buď jako svůj osobní preferenční ideál, nebo jako ideál společenský. Také je zde odlišné věkové rozložení respondentů.

V následujícím grafu č. 4 je zobrazen průměr ideálního počtu dětí, jak šel v čase. Z přiloženého grafu vychází, že se za posledních necelých 30 let průměr nijak výrazně neměnil a kolísá mezi hodnotou 2,05 až 2,19. Což opět může být způsobené jinou formulací otázky, či dotazníku.

graf č. 4

Z těchto dat vychází, že ideál je vyšší, než reálná plodnost, což je typické pro výzkumy na toto téma, které se uskutečnily v Evropě. Tento jev nazýváme nenaplněná plodnost (fertility gap nebo child gap) (Sobotka & Beaujouan, 2014, Hašková & Pospíšilová, 2020). Za poznámku stojí, že ačkoliv je tento jev zaznamenán často, ne vždy je úplně metodologicky čistý. Jsou totiž srovnávána data z jednotlivých studií, s průměrnou úhrnnou plodností. Rabušič a Chromková-Manea navrhuje, že nejvhodnějším způsobem získání dat by byl longitudinální výzkum, sledující reprodukční dráhy generace (2013).

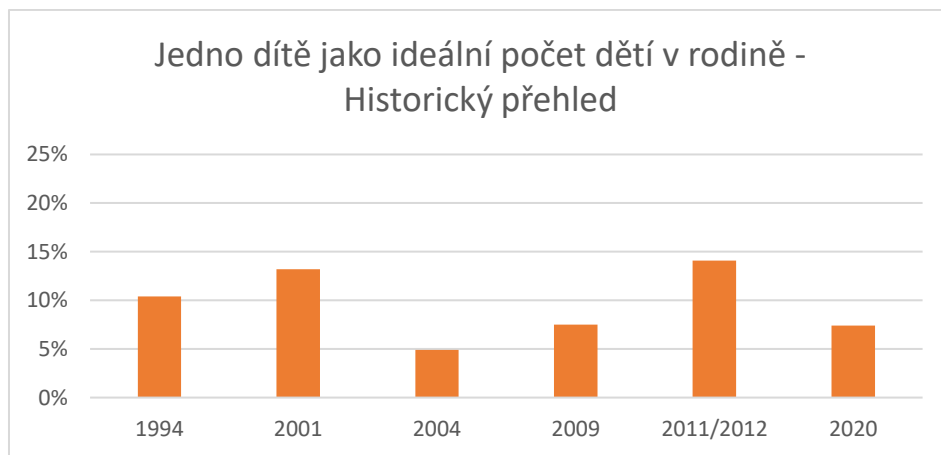
V jejich výzkumu naplněné plodnosti dosahuje 67 % respondentů, zatímco nenaplněné až 32 %. Třetina respondentů by tudíž chtěla vyšší počet dětí, než které ve výsledku měli. Příčin je více. Nejčastěji se jedná o problémy s reprodukcí (často následek oddalování rodičovství). Existují samozřejmě i situace, kdy je realizovaná plodnost vyšší, než chtěný ideál. Takováto situace je často způsobena nechtěným těhotenstvím, smrtí dítěte, nebo snahou mít dítě vysněného pohlaví (Rabušič & Chromková-Manea, 2013).

Z výsledku práce Rabušiče a Chromkové-Maney dále vyplývá, že muži preferují spíše malou rodinu, zatímco ženy velkou. Například pro to mít jen jedno, nebo žádné dítě se vyjádřilo 18 % mužů, ale pouze 11 % žen. Dále je nejpravděpodobnější, že naplnění představ dojde člověk, který chce být bezdětný a dále člověk s ideálem dvou dětí (Rabušič & Chromková-Manea, 2013).

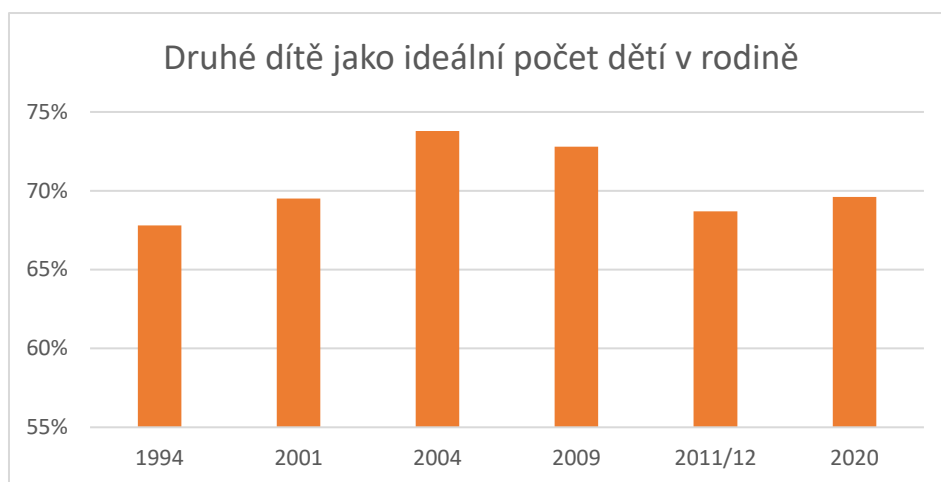

Co se týká otázky, jestli je představa neměnná, tak ve studiích nalezneme protichůdné tvrzení. Dle Rabušiče a Chromkové-Maney, je představa spíše neměnná. Pokud muži a ženy představy během svého života měnili, byl výsledný počet dětí menší. Pokud zůstávaly představy neměnné, velmi často odpovídaly představy realitě. V jejich výzkumu až 73 % respondentů odpovědělo, že své představy během života neměnilo (2013). Stojí za zamyšlení, nakolik tento údaj skutečně odpovídá realitě. Vzhledem k tomu, že na tuto otázku odpovídají lidé, kteří už za sebou mají určitou reprodukční historii, je možné, že odpověď je ovlivněná právě zkušeností s reprodukcí (Sobotka & Beaujouan, 2014). Také vzhledem k tomu, že lidé případné reprodukční problémy zjišťují až ve vyšším věku, lze předpokládat, že když už upravují své ideály, tak spíše k menšímu počtu dětí (Hašková & Pospíšilová, 2020).

Nakonec se podíváme, jak se vyvíjel ideál u různých počtů dětí napříč historií. Ve výzkumu Naše rodina z roku 2004, 2009 a 2020 se na ideální počet dětí v rodině ptali otázkou: „Jaký je Váš názor na ideální věk mužů a žen při narození prvního dítěte a na ideální počet dětí v rodině?“. Zatímco pro výzkumy z roku 1994, 2001 a 2011/12 byla použita otázka: „Když vezmete v úvahu všechny okolnosti, jaký je podle Vašeho názoru ideální počet dětí v rodině?“.

Graf č. 5

graf č. 6

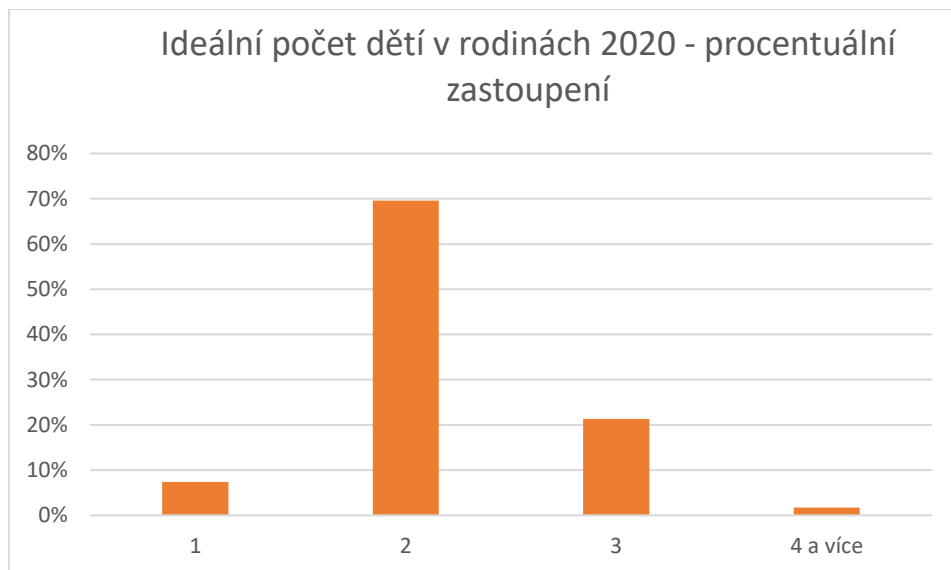
graf č. 7

Z grafů výše vyplývá, že dvoudětný ideál ve společnosti za poslední desetiletí dominuje a vždy ho volí nadpoloviční počet respondentů. Ze zpracovaných dat ale není zřejmý žádný trend a jednotlivé hodnoty v průběhu času mírně kolísají oběma směry. Kolísání je s největší pravděpodobností způsobeno jiným zněním otázky. Pokud se zaměříme vždy na výzkumy se stejným zněním otázky, výsledky se tolik neliší.

Na základě popularity lze určit, že lidé za posledních necelých třicet let nejvíce preferují dvoudětný model, dále tří a více dětný model, a nakonec model jedináčků. Toto pořadí nebylo v žádném roce narušeno.

Nakonec pro lepší přehlednost vkládám graf č. 7 z výzkumného šetření z února 2020, který je nejaktuálnějším vyjádřením rodinného ideálu. Z něho vyplývá, že současné hodnotové

preference až v 70 % směřují ke dvěma dětem. Něco málo přes 21 % spatřuje ideál ve třech dětech. Ideál jedináčků má pouze necelých 7, 5 %. Čtyři a více dětí považuje za ideální minimum respondentů, a to necelé dvě procenta.

graf č. 8

7. Závěr

Na závěr si shrneme výsledky mé práce. Tento text se zabýval otázkou ideálního počtu dětí v rodině s důrazem na socio-historický kontext. Když zkoumáme ideální počet dětí, měříme v podstatě hodnotovou orientaci jedinců, nikoliv plánovaný počet dětí. Také variuje to, co s konečnou platností změříme, protože pokud se ptáme na ideální počet dětí, může to pro někoho značit obecný ideál ve společnosti, vlastní osobní preference, nebo dokonce vlastní reprodukční plány. Přesto se otázka na ideální počet dětí ve výzkumech hojně využívá, jelikož i přes tyto aspekty vždy zjistíme nějakou hodnotovou orientaci ve společnosti. A ta může být dobrou indicií pro prognózu reálné plodnosti.

Ideální počet dětí je ale jen jeden z aspektů, který formuje plánovaný počet dětí. Cesta k tomu, aby měl jedinec tolik dětí, kolik je jeho ideál, je zdlouhavá, a čelí spoustě vlivům. Jedná se o vlivy pozorovatelné, jako je ekonomická stabilita, pomoc státu, dostatek sociálních institucí a mnohé další. Pak jsou tu vlivy subtilnější. Těmi jsou společenské normy a s tím spojený tlak na určitý počet dětí. Také obecná představa o tom, kdy s reprodukcí začít nebo představy vlastní rodiny. Všechny tyto faktory se v průběhu historie měnily, stejně, jako se měnila podoba rodiny, nebo vztah k dětem.

Co je typické pro dnešní dobu je důraz na individuální stránku jedince. Lidé mají díky celkovému pokroku, a zejména díky vynálezu spolehlivé antikoncepce, možnost počet dětí plánovat a brát v úvahu všechny faktory, včetně vlastní kvality života i života dítěte. Zároveň žijeme v prostředí, které je velmi dynamické a vztahy jsou křehčí. Proto není překvapením, že se mění i naše životní plány, včetně ideálu o počtu dětí. A tak, i když máme materiální podmínky, o kterých se našim předkům ani nesnilo, neznamená to, že by hodnota ideálního počtu dětí byla vysoká, spíše opak je pravdou.

V Evropě se za ideál počtu dětí v rodině standartně považují dvě děti, přičemž v žádné zemi se zatím nevyskytl odchyl k jinému ideálu. Ani Česká republika není výjimka a dvoudětný ideál je dominantní i zde. Z výsledku mé sekundární analýzy dat vychází, že průměrný ideál počtu dětí od roku 1994 kolísá mezi hodnotami 2,05 až 2,19. Toto kolísání je pravděpodobně způsobené různými formulacemi otázky v dotazníku. Mohu tedy konstatovat, že za posledních, necelých 30 let, se průměrná hodnota mění pouze minimálně.

Dominantní je u nás dvoudětný model, hned za ním třídětný a vícedětný, a až na dalším místě je model jedináčků. Pokud se podíváme na nejaktuálnější data z roku 2020, zjistíme, že k modelu se dvěma dětmi se hlásí téměř 70 % respondentů. Zhruba 21 % preferuje ideál tři dětí, jedináčky volí 7, 5 % a čtyři a více dětí preferuje minimum respondentů, a to necelé 2 %. V každém roce se procentuální zastoupení drobně liší, což lze opět vysvětlit odlišnou formulací otázky. Přesto je pořadí preferenčních modelů za poslední tři desetiletí stejné, stejně tak se případné odchylky liší jen v řádech několika procent. Lze tedy shrnout, že tyto hodnotové preference ohledně ideálu počtu dětí jsou za poslední roky v České republice značně stabilní.

Zdroje:

Český statistický úřad (2020). Statistická ročenka České republiky – 2020. Dostupné online na: <https://www.czso.cz/documents/10180/123503153/32019820.pdf/fc671100-c2b8-4c60-a2d1-44341a7fa3a1?version=1.5>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. (n.d.) *Legislativa a systém sociálně-právní ochrany*. Dostupné online na: <https://www.mpsv.cz/legislativa-a-system-socialne-pravni-ochrany>

Aries, P. (1960) *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*.

Bauman, Z. (2002). *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta

Berrington, A., Stone, J. & Beaujouan, É. (2015). Educational differences in timing and quantum of childbearing in Britain: A study of cohorts born 1940–1969. *Demographic Research* 33(26): 733–764. doi:10.4054/DemRes.2015.33.26.

Čadová, N. (2016). Postoje českých občanů k manželství a rodině – únor 2016. *Praha: Sociologický ústav AV ČR*. Dostupné online na: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a2030/f9/ov160315a.pdf

Fialová, L., Horská, P.; Kučera, M.; Maur, E.; Musil, J. & Stloukal, M. (1998) *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Vyd. 2., Praha : Mladá fronta

Frejka, T. (2008). Birth regulation in Europe: Completing the contraceptive revolution. *Demography Research*. 19(5), p. 73-84. Doi 10.4054/DemRes.2008.19.5

Frejka, T., Sardon, J. (2007). Cohort birth order, parity progression ratio and parity distribution trends in developed countries. *Demography Research* 16 (11). P. 315-374. Doi: DOI: 10.4054/DemRes.2007.16.11

Giddens, A. (2012). *Proměny intimacy*. Praha: Portál

Giddens, A. (2013). *Sociologie*.(2.vyd.). Praha: Argo

Hašková, H. (2009). *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Hašková, H., Pospíšilová, K. (2020) Kdo plánuje jedináčka a kdo chce zůstat bezdětný? Faktory ovlivňující nízké reprodukční plány mužů a žen. *Sociologický časopis* 56(2). P. 131 - 164. DOI: 10.13060/csr.2020.005

Havlík, R., Kořa, J. (2007) *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál

- Hayford, S. R. (2009). The Evolution of Fertility Expectations Over the Life Course. *Demography* 46 (4). p. 765–783. doi: 10.1353/dem.0.0073
- Horský, J., Seligová, M. (1996). *Rodina našich předků*. Praha: Nakladatelství lidové noviny
- Chromková-Manea, B., Fučík, P. (2007) Teorie konfliktních preference a plodnost v České republice. *Demografie* 49. P. 244 – 252
- Klučina, P. (2000). *Třicetiletá válka*. Praha: Paseka
- Kohler, H., P.; Billari, F. C. & Ortega, J. A. (2002). The Emergence of Lowest-Low Fertility in Europe During the 1990s. *Population and development review* 28(4): p. 641–680
<https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2002.00641.x>
- Kyzlinková, R. (2013). Bezdětnost a rodiny s jedním dítětem . Analýza dat sociologického výběrového šetření "Životní a pracovní dráhy 2010" .Dostupné online na:
http://www.soc.cas.cz/sites/default/files/soubory/kyzlnkova_2013_bezdetnost_jedinacci.pdf.
- Kyzlinková, R., A. Šťastná. (2016). Reprodukční plány mladých mužů v ČR. *Demografie* 58 (2): 111-128.
- Lenderová, (2006) *Radostné dětství?* Praha: Paseka
- Mancillas, A. (2006). Challenging the stereotypes about only children: A review of the literature and implications for practice. *Journal of Counseling & Development* 84(3): 268–275. DOI:[10.1002/j.1556-6678.2006.tb00405.x](https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2006.tb00405.x)
- Masopustová, Z.; Daňsová, P. & Lacinová L. (2018) *Jak to mají mámy. Psychologický výzkum mateřství*. Brno: Masarykova univerzita
- McDonald, P. (2000). Gender equity, social institutions, and the future of fertility. *Journal of Population Research* 17(1): 1–15. doi:10.1007/BF03029445.
- Možný, I. (1990). *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. (1. vyd.). Brno: Blok
- Možný, I. (2006). *Rodina a společnost*. (1. vyd.). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON)
- Myrskylä, M., Margolis R. (2012). Happiness: Before and after the kids. *Demography*, vol. 51, no. 5, 2014, pp. 1843–1866. Dostupné online na: www.jstor.org/stable/43697486

- Rabušic, L., B. E. Chromková Manea. (2013). Velikost rodiny – postoje, normy a realita. *Demografie* 55 (3):P. 208–209. Dostupné online na:
<https://is.muni.cz/publication/1123093/Demografie-3-2013.pdf>
- Rabušič, L. (2001) *Kde ty všechny děti jsou?*. Praha: SLON
- Radilová, Hana. (2007). *Rodina v kontextu historického vývoje*. Brno, bakalářská práce (Bc.). Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
- Russell, J. (1968). *That Earlier Plague. Demography*, 5(1), P. 174-184.
<https://doi.org/10.2307/2060203>
- Singly, F.,d. (1999). *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál
- Sobotka, T., Beaujouan, E. (2014) Two Is Best? The Persistence of a Two-Child Family Ideal in Europe. *Population and development review* 40(3). P. 391–419 DOI:10.1111/j.1728-4457.2014.00691.x
- Sobotka, T., Testa, M.R. (2008). Attitudes and intentions toward childlessness in Europe. In: Höhn, C., Avramov, D., Kotowska, I.E. (eds.). *People, population change, and policies*. (p. 177–211). Dordrecht: Springer: doi:10.1007/978-1-4020-6609-2_9
- Srnová, Z. (2014). *Mimomanželská a manželská plodnost v České republice a mezinárodní srovnání. Trendy, faktory a postoje*. Praha: Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova
- Šprocha, B., L. Šídlo, G. Nováková & A. Šťastná. (2016). Kohortní změny v koncentraci plodnosti v Česku a na Slovensku. *Sociológia* 48 (5): P. 474–499. Dostupné online na:
<https://www.sav.sk/journals/uploads/10051226Sprocha%20-%20zalomena%20opravene%20OK.pdf>
- Šťastná, A. (2007). Druhé dítě v rodině – preference a hodnotové orientace českých žen. *Sociologický časopis* 43 (4). P. 721–745. doi: 10.13060/00380288.2007.43.4.04
- Šťastná, A; Slabá, J.; Kocourková, J. (2017) Plánování, načasování a důvody odkladu narození prvního dítěte v České republice. *Demografie* 59, p. 207-223 Dostupné online na:
https://www.researchgate.net/publication/320552067_Planovani_nacasovani_a_duvody_odkladu_narozeni_prvniho_ditete_v_Ceske_republice_The_Planning_Timing_and_Factors_Behind_the_Postponement_of_First_Births_in_the_Czech_Republic

Testa, M. R., Toulemon, T. (2006). Family Formation in France: Individual Preferences and Subsequent Outcomes. *Vienna Yearbook of Population Research 2006*, pp. 41-75. Dostupné online na:

https://econpapers.repec.org/article/vidyearbk/v_3a4_3ay_3a2006_3ai_3a1_3ap_3a41-75.htm

Vohlídalová, M.; Dudová, R. (2005). Rodina a rodičovství v individualizované společnosti. *Gender, rovné příležitosti, výzkum. (6)1*.

Zeman, K.; Beaujouan, E.; Brzozowska, Z. & Sobotka, T. (2018). Cohort fertility decline in low fertility countries: Decomposition using parity progression ratios. *Demographic Research* 38 (25). P. 651 – 690. Doi: 10.4054/DemRes.2018.38.25